

UVOĐENJE MAĐARSKOGA JEZIKA U SLUŽBENU UPORABU U UGARSKOJ I ULOGA HRVATSKIH NUNCIJA NA POŽUNSKOM SABORU 1843/44. GODINE

Dr. sc. Ladislav Heka, docent
Pravni fakultet Sveučilišta u Szegedu
Mađarska

UDK: 949.713.05
Ur.: 3. travnja 2014.
Pr.: 16. listopada 2014.
Izvorni znanstveni rad

Sažetak

Do raspada Austro-Ugarske monarhije 1918. godine su u političkom životu Ugarske dominirala dvije teme: narodnosno pitanje, te tzv. austrijsko pitanje. Hrvati su imali važnu ulogu i utjecaj na oba pitanja, a napose glede uvođenja mađarskoga kao uredovnoga jezika u Ugarskoj.

U vrijeme nacionalnoga buđenja u Ugarskoj se kao reakcija na nasilno uvođenje njemačkoga jezika i sveopću germanizaciju društvenoga i političkoga života pojavila težnja za uvođenjem mađarskoga jezika u javnu uporabu umjesto „mrtvoga” latinskoga te nametnutoga njemačkoga jezika.

Pitanje uvođenja mađarskoga kao uredovnoga jezika pokrenuto je na držav-nome saboru 1790. godine, kada su se tome oduprli hrvatski nunciji. Kako ugarski redovi i staleži nisu mogli ostvariti svoje nakane ukoliko njihove zakonske članke nije sankcionirao kralj, to je jačalo njihovo nezadovoljstvo prema bečkome dvoru koji je, naime, desetljećima odbijao udovoljiti željama Mađara zastupajući gledište da skoro polovina pučanstva Ugarske i Hrvatske (osim Hrvata još i Slovaci, Rumunji, Srbi i Nijemci) ne poznaje mađarski jezik, pa bi njegovo uvođenje u javni život otežavalo uredovanje u zemlji. Želji Mađara su se desetljećima najoštrije suprotstavljali Hrvati, pa su se hrvatsko-ugarski odnosi početkom 1840-ih godina zaoštrili do usijanjanja. Naime, kralj nije uobičavao sancionirati zakonske članke Požunskoga sabora za koje nisu glasovali hrvatski nunciji, budući je Hrvatska od 1102. bila pridružena strana (partes subjectae, partes adnexae), odnosno posestrima kraljevina (socia regna) Ugarskoga kraljevstva.

U ovome radu se na temelju saborskih spisa i arhivskih materijala bavimo istraživanjem uloge hrvatskih nuncija na povijesnom Požunskom saboru 1843-44. godine kada su jezične i uopće javnopravne rasprave dostigle vrhunac i uzrokovala razmirice koje su znatnim dijelom utjecale na događaje 1848-49. godine.

Ključne riječi: Požunski sabor, mađarski uredovni jezik, hrvatski nunciji, nacionalno buđenje, saborski dnevnik 1843/44, Metel Ožegović, zakonski članci.

1. NAČIN ZASTUPANJA HRVATSKE U POŽUNSKOM SABORU

Nakon Mohačke bitke 1526. su se ujedinila dva sabora (Hrvatsko-dalmatinski i Slavonski) u jedan sabor Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, koji je birao dva nuncija (*oratores, nuncii regni*) u donji (Zastupnički) dom državnoga sabora (njih je u Požun pratio i protonotar kao izvjestitelj), te jednoga poklisara u Dom velikaša.¹ Ova četiri nuncija su činila hrvatsko izaslanstvo, te su zajednički prihvaćali ili odbijali kraljeve prijedloge. U njihovo ime je *prabilježnik* (protonotar) iznosio inicijative i želje Hrvatske. Za razliku od njih svi ostali članovi državnoga sabora pristigli iz Hrvatske govorili su i glasovali isključivo u svoje ime. Među njima su bili ban, zagrebački biskup, prepošt zagrebačkoga kaptola, magnati, veliki župani, podžupani, odnosno nakon 1751. i nunciji Požeške, Virovitičke i Srijemske županije, slobodnih kraljevskih gradova i povlaštenih područja (slobodna općina Turopolje), odnosno gubernator Rijeke. Od 1791. su hrvatski poklisari i u zajedničkim poslovima imali samo osobno pravo glasa, pa ih je mađarska većina u državnom saboru redovno nadglasala.

Zajednički sabor se sastajao svake tri godine, ali se u 17. stoljeću udomaćilo pravilo da se sabor saziva svakih šest godina (prosječno), a u 18. stoljeću je sabor sazivan prosječno svakih 14 godina.² Hrvatski sabor je zasjedao uoči sjednica Ugarskoga (državnoga) sabora, a za to vrijeme, odnosno do povratka ablegata nije mogao sudovati.³ Sabor je birao nuncije za državni sabor, izradio je naputak poklisarima, te im je dao vjerodajnice (*litterae credentiales*). Katkad je pitanja vezana uz naputak nuncijima raspravljala konferencija čiji su članovi bili ban, odnosno magnati i prelati. Nunciji su prilikom dolaska na sjednicu državnoga sabora trebali predati vjerodajnice predsjedniku doma, a nakon toga su s ostalim sabornicima pribivali svetoj misi. Zatim su posjetili kraljevsku palaču, gdje su se upoznali s vladarovim željama. Poslije toga je sabor započeo s radom. U gornjemu domu (Domu velikaša, Kući velikaša), su za jednim dugačkim stolom palatinu s desne strane sjedili prelati (među kojima i prepošt Zagrebačkoga kaptola), a palatinu s lijeve strane su bila pridržana mjesta banu i drugim zemaljskim barunima (velikodostojnicima), u Hrvatskom saboru izabranom poklisaru, velikim županima i drugim magnatima, riječkom gubernatoru, odnosno naslovnim magnatima. U Zastupničkom domu se na podiju nalazio predsjednički stol (*tabula regia*), za kojim su sjedili predsjednik doma, a odmah uz njega nunciji Hrvatskoga sabora,⁴ prisjednici kraljevskoga sudišta, te bilježnici narečenoga sudišta. Predstavnici kaptola, opati i prepošti, odnosno zamjenici odsutnih magnata i prelata, sjedili su za posebnim stolom, zajedno s poklisarima podunavskih županija (dakle onima

1 Zakonski članak 1625:LXI.

2 Zakonski članak 1498:I., 1655:IL. i 1715:XIV.

3 Zakonski članak 1507:XII., 1655:IL. i 1723:XXIX. U Hrvatskoj i Slavoniji su izuzetno mogli suditi podžupani i plemići do 15 dana uoči početka saborskog zasjedanja. Vidi Zaključak Hrvatskog sabora broj 11. iz 1635. Zapisnik Hrvatskog sabora sv. I. str. 58.

4 Zaključak Hrvatskog sabora broj 1. iz 1708. Zapisnik Hrvatskog sabora sv. II. str. 354.

iz zapadne Ugarske), gradova i povlaštenih distrikata. Lijevo od predsjedničkoga stola nalazio se stol za kojim su sjedili predstavnici potisanskih županija, gradova i distrikata (iz istočne Ugarske). Razvidno je iz opisanog saborskog rasporeda sjedenja koji je ostao na snazi do 1843. (uz stanovite nutarnje promjene, u biti do 1848.), da su hrvatski poklisari imali istaknuto mjesto, iz čega proizlazi da ih se donekle smatralo „gostima”, ali ih se u svakom slučaju razlikovalo od zastupnika ugarskih županija. Ova se razlika očitovala i u posebnome pravu hrvatskih nuncija da prvi govore u saborskim raspravama.⁵ Isto tako je postojala distinkcija i kod iznošenja pritužaba i zamolbi (*gravamina et postulata*), samo što su iste prvo predstavili Mađari, a zatim ih je kralj prihvatio ili odbio.⁶ Nakon toga je protonotar Hrvatskoga kraljevstva pročitao pritužbe i želje svojega kraljevstva, koje je kralj potom prihvatio ili odbio. Hrvatski redovi i staleži nisu imali ovlasti glasovanjem ili na drugi način utjecati na odlučivanje u pitanju ugarskih *gravamina et postulata*, a isto je vrijedilo i obratno. Ugarski redovi nisu mogli nametati rješenja Hrvatima, mimo njihove volje, čak ni u slučaju da je za zakon glasovao hrvatski ban.⁷ No, hrvatski nunciji su mogli tražiti da se pojedini ugarski zakoni primjenjuju i u Hrvatskoj.⁸ U razdoblju od 1791. do 1848. su hrvatski poklisari imali samo osobno pravo glasa, pa su sukladno načelu majorizacije kralju na potvrđivanje podneseni ono zakoni koje je izglasovala većina.

Hrvatski sabor je za vrijeme trajanja ugarsko-hrvatske državne zajednice zasjedao odvojeno od Ugarskoga te je donosio zaključke i članke koje je prosljeđivao kralju na sankciju. No, početkom 17. stoljeća se u Ugarskoj pojavila tendencija osporavanja zakonske snage odluka Hrvatskoga sabora. Stoga su protonotari Hrvatskoga kraljevstva prikupljali saborske articule i acte te su ih povremeno podnosili kralju na sankciju.⁹ Prvi put su saborski zaključci tiskani 1702. godine u zemaljskoj tiskari Pavla Rittera-Vitezovića pod naslovom „*Articuli regni Slavoniae*”. No, niti jedan primjerak toga prvoga izdanja nije sačuvan, nego tek drugo izdanje pod nazivom „*Articuli Slavoniae regni. — Inclytis statibus et ordinibus ejusdem regni nova editione dicati, anno Domini MDCCCV.*”

5 Zapisnik Hrvatskog sabora sv. I. str. 37.

6 Nakon saborskih izbora su pojedini izborni okruzi, kraljevske županije, prečasni kaptoli i slobodni kraljevski gradovi posredstvom svojih izabраниh poklisara podnosili Saboru pritužbe, koje su se do 1848. nazivale „*gravamina*”, pošto je službeni jezik bio latinski. Sabor je raspravljao o podnesenim mu »gravaminama«, a ako bi koju prihvatio kao svoju, onda ju je podnosio zajedničkome Ugarsko-hrvatskome saboru, ili pak izravno kralju. Nakon ukidanja staleških sabora (1848. godine) pritužbe više nisu podnosili samo staleži i redovi, nego i građani, odnosno pučanstvo Vojne krajine.

7 Ivan Beuc: *Državna zajednica Hrvatsko-slavonskog kraljevstva i Mađarskog kraljevstva (1527–1848)* In: *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, XX. god. Zagreb, 1970. br. 3–4. str. 263–283. str. 281.

8 Zakonski članak 1659:LXXXVII.

9 Prothocolla regni congregationum III., str. 357–366. U tiskanom izdanju vidi Ivan Kukuljević. *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. II. str. 84–90.. Vidi još i Joannis Szegedi: *Tripartitum iuris Hungarici Tyrocinium, Zagrabiae sumptibus F. G. Zerauscheg bibliopolaе 1762.*, str. 317.

Na Požunskome saboru održanom 1708. godine mađarski su staleži i redovi iznijeli prijedlog neka kralju bude dopušteno potvrđivanje samo onih hrvatskih prava, statuta i privilegija, koji nisu u suprotnosti s važećim zakonima Ugarskoga kraljevstva (*in quantum positivis regni Hungariae legibus non sunt contraria*).¹⁰ Premda je sabor zbog epidemije kuge raspušten te ovaj zaključak nije sankcioniran, ipak je on iskazao nakanu ugarskih staleža za osporavanjem starijih hrvatskih zakona, koji nisu bili sukladni ugarskima, a naročito vjerskoga zakona koji nije davao protestantima pravo građanstva u Hrvatskoj.¹¹ Ovaj mađarski pokušaj doveo je do prijedora koji je okončan prihvaćanjem i sankcioniranjem Zakonskog članka 1715:CXX. Njime su priznati svi stariji hrvatski zakoni do 1631. koji su potvrđeni *generice*, bez obzira jesu li u skladu s ugarskim zakonima ili nisu, uz uvjet da ih je kralj sankcionirao.¹² Oni pak zakoni, koje kralj nije potvrdio, a čije sankcioniranje su hrvatski staleži željeli, morali su se predložiti na potvrdu unutar roka od godinu dana. Utvrđeno je da se u buduću mora samomu kralju prepustiti odluka da stanovite nove članke sankcionira ili otkloni njihovo potvrđivanje. Budući je ostavljeni rok bio relativno kratak, stoga su hrvatski staleži odmah prišli poslu kako bi se na kraljevsku potvrdu podnijeli članci nastali poslije dekreta kralja Leopolda iz 1681. godine (dakle za vrijeme od 1682. do 1715. godine). Zakonskim člankom 1715:CXX. propisano je da kraljevskoj sankciji podliježu oni saborski zaključci koji se odnose na pitanja iz vladarove jurisdikcije, uključujući i ona koja kralj prakticira u suradnji s redovima i staležima, kao što su primjerice pravo reprezentacije, uloga vrhovnoga vojnoga zapovjednika, izvršna funkcija, imenovanje bana, provedba regalnih prava itd, odnosno pitanja vezana uz sudsku administraciju i sudski postupak.

Dakle, Hrvatska kraljevina je svoje unutarnje poslove i dalje uređivala samostalno. Ivan Beuc drži da bi sabor doista bio sveden na razinu županijske skupštine u slučaju da je kralj sankcionirao narečeni prijedlog Ugarskog sabora.¹³ Budući se to nije dogodilo stoga profesor Beuc smatra da Mađari nikako nisu mogli izjednačavati Hrvatski sabor sa županijskom skupštinom „jer tada nunciji Hrvatskog sabora ne bi imali pravo veta na državnom saboru.”¹⁴

Puno prijedora između Hrvata i Mađara izazivao je Zakonski članak 1715:CXXV. koji je ostavio na snazi Zakonski članak 1687:XXIII., prema kojemu

10 Vidi: Mihály Zsilinszky: *Az 1708-iki pozsonyi országgyűlés történetéhez*. Budapest, 1888.

11 O statusu i pravima protestanata nakon Szatmárskoga mira vidi: István Balogh: *Ráday Pál az 1712-15. évi országgyűlésen. Adalékok a protestánsok helyzetéhez a szatmári béke után*. Ráday Gyűjtemény Évkönyve 3. Budapest, 1983.

12 Usp Zak. članak 1715:CXX. s §. 2. Tripartituma III. dio (i zabilješkama) i Zak člancima 1464:XIII, 1492:I, 1548:XXIX, 1600:XXVII, 1625:LXI, 1635:XLIII, 1649:XXXIII, 1687:XXII, 1723:VII, 1741:XLVI., XLVIII., 1790:XXVI, §. 14. Zak. članka 1848:V., 1868:XXX. Vidi: *Magyar Törvénytár; 1657–1740. évi törvénycikkek*, 1900, str. 531–533.

13 Ivan Beuc: *Državna zajednica Hrvatsko-slavonskog kraljevstva i Mađarskog kraljevstva (1527–1848.)* str. 273.

14 Isto.

protestanti i dalje nisu mogli ostvariti pravo građanstva u Hrvatskoj.¹⁵ Lőrincz Tóth je s tim u svezi zabilježio: „...hrvatski redovi su opetovano požurivali obnovu Zakonskoga članka 1687:XXV. koji je zabranjivao protestantima da kod njih steknu posjede, a što je njima bila mrlja koja onečišćuje njihov ustav. Ovoj njihovoj želji je udovoljeno”.¹⁶

Na temelju navedenoga vidimo da je Sabor imao poseban krug ovlasti koji se sastojao u sljedećemu:

1. izborna funkcija: izbor kralja, prijedlog kandidata za bana, bansko ustoličenje, potvrđivanje izbora podbana, velikih župana Zagrebačke i Križevačke županije, do 1756. i izbor protonotara, te glavnoga kapetana kraljevstva i rizničara, imenovanje podžupana, plemenitih sudaca te bilježnika Zagrebačke i Varaždinske županije, izbor saborskih nuncija za državni (središnji) sabor, izbor članova delegacije sabora, raznih privremenih tijela i povjerenstava;
2. zakonodavna funkcija;
3. pravosudna funkcija (skrbio se za nesmetano odvijanje suđenja, određivao je sudbene dane, birao prisjednike, nadzirao rad županijskih sudova i njihove ovlasti itd.);
4. funkcije državne uprave (domobranstvo, financije, prosvjeta, bogoštovlje, primanje u plemićki status itd.);
5. upravne funkcije u nadležnosti županija.

Pravo sudjelovanja u radu Hrvatskog sabora imali su predstavnici plemstva, građanstva i Crkve. Ban je svojim banskim pismom osobno pozivao magnate i prelate, dok su županije na svojim skupštinama u sabor birale po dva nuncija i pet počasnih poklisara (*honorarii exmissi*), odnosno ukupno 42 izaslanika. Uz nabrojane su po svojoj funkciji članovi sabora bili protonotar i zemaljski rizničar koje je birao sabor, dok je podbana imenovao ban, često iz redova svojih familijara. Od crkvenih predstavnika osobno su pozivani biskupi, provincijali Isusovačkog i Pavlinskog reda (do 1773. odnosno 1786., kada su ovi redovi nasilno ukinuti), prepošt Zagrebačkoga kaptola koji je poznat po naslovu vranski prior (*vránai perjel*). Osim njih su saboru nazočili i izabrani kanonici i to po jedan iz svakoga od sedam kaptola (zagrebački, đakovački, senjski, riječki, bibrirski, križevački i čazmanski). Redovnike pavline je zastupao gvardijan lepoglavskoga samostana, a isusovce rektor zagrebačkoga kolegija. Od slobodnih kraljevskih gradova su isprva poklisare slali samo Varaždin (slobodnim kraljevskim gradom je postao 1209.), Zagreb (povlasticu slobodnoga kraljevskoga grada dobio je 1242.), Križevci (narečeni privilegij je grad stekao 1252.), te Koprivnica (kraljevski privilegij dobila je 1356), a kasnije su im se pridružili Senj (naslov slobodnog kraljevskoga grada dobio je 1483. od kralja Matijaša Korvina, ali na saboru nije sudjelovao do 17. stoljeća), Karlovac i Požega,

15 *Magyar Törvénytár, 1657–1740. évi törvéncikkek, I. Lipót 1687. évi decretuma*, 351. Usp. Zakonski članak 1715:XXX., 1723:XXXVI, 1741:XLVI, 1790:XXV. (14. §).

16 *Magyar Törvénytár, 1657–1740. évi törvéncikkek, Tóth Lőrincz: Bevezetés. III. Károly uralkodása. A Pragmatica Sanctio*, str. 384.

odnosno od 1809. i Osijek. Konačno, preko svoga su „komesa” zastupljeni bili i plemići plemenite općine turopoljske. Ban Jelačić je 1848. sazvao prvi građanski sabor na kojemu su uz izabrane zastupnike sudjelovali i virilisti.

2. MAĐARSKI POKUŠAJI UVOĐENJA MAĐARSKOGA KAO UREDOVNOGA JEZIKA

Od kraja 18. stoljeća su Mađari na Požunskom saboru istaknuli želju za uvođenjem mađarskoga jezika kao uredovnoga, koja je tijekom godina postala *conditio sine qua* non njihova nacionalnoga identiteta i razvitka. Više je razloga koji su doveli do toga, a ponajprije strah od panslavizma i želja za nacionalnim ujedinjenjem. Na razvoj nacionalne ideje, a napose na očuvanje i unapređenje mađarskoga jezika velik je utjecaj izvršio njemački filozof i evangelički teolog Johann Gottfried Herder (1744.-1803.) koji je u svome povijesno-filozofskom uratku po naslovom *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784.-1791.) predvidio mogućnost nestanka mađarskoga jezika tvrdeći: „Mađari sada pomiješani sa Slavenima, Nijemcima, Rumunjima i drugim narodima čine manjinu stanovništva države, a za nekoliko stoljeća možda će jedva tko čak i njihov jezik govoriti”.¹⁷ Ova misao koju je Herder izrekao na temelju svojih poznanstava s istaknutim slavenskim intelektualcima, nositeljima ideja panslavizma, a napose s istaknutim njemačkim znanstvenikom Augustom Ludwigom von Schläzerom, u Mađarskoj je postala poznata kao „Herderovo proročanstvo”. Njegova tvrdnja da će se malobrojni Mađari stiješnjeni među slavenske i ine narode ne samo utopiti među Slavene, nego se kroz nekoliko stoljeća ne će sačuvati ni uspomena na njihov jezik, od tada se redovito ponavlja u mađarskim intelektualnim krugovima kao upozorenje, dok nacionalisti Herdera i von Schläzera okrivljuju kao poticatelje panslavizma od kojega pak potiču sve nedaće koje su se u Ugarskoj dogodile u svezi međunacionalnih sukoba. Pritom se obično ističe kako je Herder samo površno bio upoznat s prilikama u Ugarskoj, zanimali su ga uglavnom Slaveni i Nijemci, a svoja je saznanja o stanju u zemljama Krune svetoga Stjepana crpio preko bliskoga prijatelja profesora von Schläzera. Ovaj potonji je bio profesor povijesti u Göttingenu i istraživao povijest Rusije (Rusi ga smatraju i svojim povjesničarem) i Slavena uopće. Ugarsku je okarakterizirao kao višenacionalnu zemlju, pozivajući se na knjigu ostrogonskog nadbiskupa Miklósa Oláha, pod naslovom *Hungária*, objavljenu 1735. godine. Knjiga je kasnije (1763.) objavljena u izdanju Adama Kolará (Kollár), slovačkoga pravnoga povjesničara, znanstvenika, carskoga i kraljevskoga savetnika, ravnatelja Kraljevske knjižnice u Beču. On je Oláhovu knjigu nadopunio brojnim tumačenjima i objašnjenjima, na temelju kojih je von Schläzer, a preko njega i Herder (skoro doslovno preuzimajući Kolarova

17 Johann Gottfried Herder: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. R. Löwit, Wiesbaden, 1791. str. 429. Johann Gottfried Herder: *Eszmék az emberiség történetének filozófijáról és más írások*. Budapest, 1978. str. 13-14.

„pojašnjenja”) zaključio da će „nestati mađarski jezik, kako je nestao i kumanski” te da će nestati mađarski narod i utopiti se među slavenske narode.¹⁸ Na temelju iznesenoga je jasnije zašto su se Mađari tako usrdno borili za svoj materinski jezik i njegovo očuvanje, napose u svjetlu Herderova predviđanja, te zašto je u Mađara sve do danas prisutan možda pretjerani strah od panslavizma. Mnogi smatraju kako je Herder, koji je kasnije znatno revidirao svoja ranija stajališta o Mađarima,¹⁹ premda dobronamjeran i nezainteresiran u mađarskim stvarima, ipak postao osobom na koju se pozivala protumađarski raspoložena bečka politika, kada je prikazivala Mađare i njihova nastojanja za nacionalnim oslobođanjem, kao izraz nesigurnosti i osjećaj manje vrijednosti. Ovakve su pak potvore u mađarskom narodu pojačavale nacionalne osjećaje i produbljivale sukobe s nemađarskim narodima, a naročito sa Slavenima. Pritom se krivotvorila povijesna istina, jer je činjenica kako su Mađari nakon doselidbe u svoju današnju domovinu uglavnom živjeli u miru sa svojim slavenskim susjedima. No, potkraj 18. i početkom 19. stoljeća je donekle zaživjela neka vrst „slavenofobije” i straha od Slavena, od kojih se Mađari dijelom ni danas nisu sasvim oslobodili (barem kao stereotipa). Bečka je politika jačanje mađarskoga nacionalizma nastojala otupjeti hrabrenjem slavenskih naroda koji su živjeli u Ugarskoj, a naročito Hrvata, Slovaka i Srba. Time je panslavizam u neku ruku odobren. Nositelji ove ideje u Ugarskoj bili su Slovaci Pavel Jozef Šafárik i Ján Kollár (pisao je pod pseudonimom Čechobratr Protištúrsky).²⁰ Ovaj pokret iz prve trećine 19. stoljeća bio je jedan vid romantičnoga nacionalizma s ciljem kulturnoga, vjerskoga i političkoga jedinstva svih Slavena u Europi. Polazio je od zamisli da svi Slaveni potječu iz zajedničke domovine Panslavije, da govore jedan jezik, pa se stoga trebaju ujediniti svi slavenski narodi istočne i srednje Europe, na području između Kamčatke i Dubrovnika, Urala i Tatre, te Volge i Save. Tada su slavenski intelektualci počeli proučavati zajedničku povijest i pravnu tradiciju (posebice običajno pravo), a pogledi su im bili uprti u „majčicu Rusiju”.²¹ Panslavenske ideje su izvršile značajan utjecaj i na grupu mladih intelektualaca koji su se sa studija iz inozemstva vratili u Zagreb, te su stvorili Ilirski pokret pod vodstvom *Ljudevita Gaja*.²² Gaj se tijekom studiranja u Pešti (1828.-1829.) upoznao s Jánom Kollárom,

18 Ladislav Heka: *Osam stoljeća hrvatsko-ugarske državne zajednice s posebim osvrtom na Hrvatsko-ugarsku nagodbu*. Hrvatsko-mađarska kulturna udruga András Dugonics Szeged, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata Subotica i Hrvatsko akademsko društvo Subotica, Szeged-Subotica, 2011. str. 160-162.

19 Béla Pukánszky: *Herder intelme a magyarsághoz*. Egyet. Philol. Közlöny. Budapest, 1921. 35, str. 83.

20 Za razliku od Pavla Jozefa Šafárika (češki: Pavel Josef Šafařík) Kollár je bio evangelički svećenik, kao što je i Herder bio evangelički filozof i teolog, a i većinu sljedbenika ove ideje o sveslavenskoj uzajamnosti (u Ugarskoj) su činili Slovaci evangeličke vjeroispovijesti. Zanimljivo je napomenuti kako se i danas u Mađarskoj nacionalni identitet ponajviše sačuvao među Slovacima evangeličke vjeroispovijesti, premda su Slovaci većinski katolički narod.

21 László Heka: *A szláv népek joga*. A Pólay Elemér Alapítvány Tansegédletei. Szeged. 2006. str. 23-31.

22 Ljudevit Gaj rođen je 8. srpnja 1809. u Krapini. Njegov otac Johann Gay bio je ljekarnik, doseljenik iz Soprona, a podrijetlom iz Burgundije. Majka mu je bila Julianna Schmidt.

koji je izvršio presudan utjecaj na njega. Oduševljen zamišlju o povezivanju svih Slavena dvadesetjednogodišnji student prava Ljudevit Gaj je u Budimu 1830. godine objavio svoje najznačajnije djelo *Kratka osnova horvatsko-slavenskog pravopisanja*. Ovaj dvojezični (hrvatsko-njemački) pravopis sadržavao je prijedlog grafijske reforme kojom je želio uspostaviti jedinstvo hrvatskoga prostora u grafiji. Po uzoru na već ustrojeni češki pravopis, reformirao je hrvatsku abecedu, tako što je za svaki glas u hrvatskom jeziku rabio po jedan znak u hrvatskom latiničnom pismu. Preuzeo je češke diakritičke znakove (za č, ž, š i dr.), te je slovopisno i pravopisno ujedinio cijeli hrvatski narod. Zanesen panslavizmom mladi Gaj je tijekom studija u Beču, Grazu i Pešti počeo oko sebe okupljati južnoslavensku mladež te je doskora postao središnja osoba hrvatskoga narodnoga preporoda.

Herderovo proročanstvo koje je kao grom pogodilo mađarsku intelektualnu elitu, nije bilo samo turobna najava mogućega nestanka mađarskoga jezika, nego je pokrenula i stvaranje „narodnoga duha” (*Volksgeist*). Najistaknutiji predstavnici mađarske književnosti toga doba: Ferenc Kölcsey, Dániel Berzsenyi, Mihály Vörösmarty, János Arany, Endre Ady, Gyula Illyés Gyula osjetili su potrebu djelovati na polju zaštite nacionalnih interesa i navlastito njegovanja jezika. Naime, potkraj 19. stoljeća je multietnička demografska slika Ugarske pokazala opadanje udjela mađarskoga pučanstva, dijelom zbog velike smrtnosti tijekom protuturskih ratova, a još više zbog kolonizacije nemađarskih naroda u 18. stoljeću. Mađari su sve do 1880-ih godina u Ugarskoj činili 40-44 posto pučanstva (1850. godine 41,5 %; 1880. godine 44,8 %), a tada počinje tendencija porasta broja Mađara, ponajprije asimilacijom nemađarskoga gradskoga žiteljstva, ali i većim prirastom stanovništva, odnosno iseljavanjem manjinskoga pučanstva. Tako su 1900. godine Mađari činili 51,4 %, a 1910. godine 54,4 % sveukupnoga stanovništva Ugarske.²³ Ustrajavanje na ideji narodnoga duha nije se očitovalo samo preko narodnih pjesama, balada i njegovanja jezika, odnosno narodnih običaja i pravne tradicije, nego i ustrojavanjem institucija, kao što su Mađarska akademija znanosti (1825.), Narodno kazalište i Mađarski nacionalni muzej.

Staleži i redovi isprva nisu bili jedinstveni glede uvođenja mađarskoga jezika, jer je Ugarska u 18. stoljeću prvo polatinjena, a zatim ponijemčena. Staleški ustav je stoga zadržavanje latinskoga jezika držao jamstvom protiv uvođenja mađarskoga jezika i drugih „opasnih novina kojima se ugrožava ustavni poredak”.²⁴ Do 1825. je

---

Doma su govorili njemački. Vođa ilirskoga pokreta je gimnaziju polazio u Karlovcu, studirao je mudroslovlje u Beču i Grazu, te pravo u Pesti, dok je doktorat iz filozofije stekao u Leipzigu 1834. Prve pjesme je napisao na njemačkom jeziku, a 1826. mu je u Karlovcu tiskana knjižica *Die Schlösser bei Krapina*. Tijekom studija se zanio o idejama panslavizma, te je u Grazu osnovao ilirski klub, koji je okupljao hrvatsku, srpsku i slovensku mladež. Vidi: Ladislav Heka: *Zum 125. Todestag von Ljudevit Gaj (1809-1872)*. Pannonisches Jahrbuch – Panonska ljetna knjiga, Wien, 1997. str. 82-83.

23 Ignác Romsics: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 1999. str. 47.; Domokos Kosáry: *Újjáépítés és polgárosodás 1711-1867*. Magyarok Európában III. Budapest, 1990. str. 59.

24 Béla Grünwald: *A régi Magyarország, 1711—1825*. Budapest, 1888. str. 465.

na državnom saboru ovo pitanje razmatrano samo 1790/91., 1792., 1805., 1807/8. i 1811/12. godine, a ozakonjena su tek tri zakonska članka: Zak. članak 1791: XVI. o uređivanju na mađarskome jeziku u javnim poslovima, Zak. članak 1792 :VII. o nastavi na mađarskom jeziku i o njegovom korištenju, odnosno Zak. članak 1805 :IV. o uporabi mađarskoga jezika. Prvi zakon je nastao za vladanja Leopolda II. kao posljedica povratka ustavnosti, drugi i treći zakon su pak „darovi” Franje I. s početka njegova vladanja. Napose je ovaj potonji zakon nastao kao iznuđeni kompromis u trenutku vojnoga slabljenja Habsburške Monarhije. Narečeni je car i kralj narednih 25 godina odbijao ozakoniti nastojanja mađarskih redova i staleža za uvođenjem mađarskoga jezika u službenu uporabu, premda je među gravaminama na državnome saboru ovo pitanje bilo stalnim predmetom.²⁵

Požunski sabor od 1832. do 1836. otvorio je kralj Franjo I. na njemu se jasno očitovala želja ugarskih redova za modernim reformama i liberalizmom. Mađari su ustanovili kako država u odnosu na Zapad zaostaje, pa je na poticaj grofa Szechenyija (koji je darovao novac za izgradnju nacionalnoga muzeja, dao je izgraditi stalno kazalište u Pešti, Lančani most u – kasnijoj - Budimpešti, kasina kao okupljališta građanstva te gospodarskih zgrada i objekata), počeo pokret usmjeren na osuvremenjivanje kulturnog, materijalnog i političkog života. Na čelu toga reformnoga pokreta stajao je Franjo Deak iz Zalske županije. Donji dom se izjasnio za ukidanje kmetstva i da puk dobije pravo vlasništva i građanstva. Većinski liberalima sklonom donjem domu priključio se kasnije i konzervativni gornji dom, ali se tom prijedlogu usprotivilo hrvatsko plemstvo. Tako su Hrvati postali zaprekom reformama i postali su jedini branitelji feudalizma. Pritom su imali svesrdnu pomoć kneza Metternicha koji je savjetovao kralja neka ne sankcionira zakone koji idu u prilog jačanju mađarske nacionalne ideje. Hrvati nisu pristali ni na davanje prava građanstva protestantima, pa su ih Mađari sve više doživljavali kao kočnicu na putu prema stvaranju građanskoga, liberalnoga društva. Kada je 1835. umro kralj Franjo I. naslijedio ga je sin Ferdinand V. (1835-1848.) za čijega vladanja su njegovi prvi savjetnici knez Metternich i kraljeva braća nadvojvoda Ludovik i Franjo Karlo kao čelnici „Državne konferencije“ dobili još veće značenje. Na reformskom Požunskom saboru su oba doma usvojila Zakonski članak o uvođenju mađarskoga kao uredovnoga jezika i u Hrvatskoj i Slavoniji uz odgodni rok od deset godina, dok se kao nastavni jezik imao uvesti odmah. Hrvatski su se nunciji opetovano oduprli tome prijedlogu te su se predstavkom obratili bečkome dvoru. Kralj je 28. travnja 1836. uskratio sankcionirati narečeni saborski zaključak. Hrvati su još i prije nego li je stigao kraljev otpis, 9. ožujka 1836. posredstvom svoga nuncija Hermana Bužana svečano izjavili kako se „ne će odroditi od svojih otaca, nego će narodnost svoju sačuvati svim dopuštenim sredstvima, dok njihova municipalna prava temeljem zakonskog članka 120. iz 1715. nikako ne mogu biti predmetom rasprave Ugarskoga sabora, jer on nije vlastan uplitati se u unutarnje poslove hrvatske“.²⁶ Nuncij Bužan

25 Imre Mikó: *A magyar államnyelv kérdése a magyar országgyűlés előtt 1790-1825*. Minerva Rt. Kolozsvár. 1893. Erdélyi Tudományos Füzetek, Különlenyomat az Erdélyi Múzeum 1943. évi 2. számából, Kolozsvár, 1943.

26 Ferdo Šišić: *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb, 1974., str. 408.

je navlastito istaknuo kako se Hrvati ne bore za mrtvi latinski jezik, nego za svoje pravo, jer naime, oni sebi mogu odrediti službeni jezik koji žele, pa tako i narodni hrvatski jezik. Po završetku ovoga sabora Hrvati i Mađari su se razišli kao dvije strane među kojima se pojavila duboka pukotina, pa i otvoreni jaz. Hrvatski sabor je 5. kolovoza 1836. primio izvješće svojih nuncija te je izrekao zahvalu kralju zato što im je potvrdio municipalna prava.

Na idućem Požunskom saboru 1839. i 1840. godine temelji višestoljetne hrvatsko-ugarske državne zajednice ozbiljno su uzdrmani. Uoči zasjedanja Ugarskog sabora sastao se Hrvatski sabor te je za svoje nuncije izabrao Aleksandra Dominića i Hermana Bužana u donji dom, te Andriju Markovića u gornji dom sabora. U naputku koji im je Sabor dao izrijekom je istaknuto kako imaju zatražiti neka se u kraljev naslov uz Ugarsku, a poslije Češke, uvijek navede i „Dalmacija, Hrvatska i Slavonija“. Na taj se način željelo zamijeniti dotadašnji uobičajeni naziv „pridružene strane (*partes adnexae, kapcsolt reszek*), kako bi se i time ukazalo da su Ugarska i Hrvatska dvije ravnopravne zemlje, odnosno da Hrvatska nije tek dio Ugarske. Naputak je opetovano ponovio obvezu nuncija neka se odupru uvođenju mađarskoga jezika kao uredovnoga, dakle za očuvanje latinskoga, kao i da imaju ustrajati u otporu želju Mađara da u Hrvatskoj pravo građanstva dobiju i protestanti. Instrukcije su sadržavale i iskazivanje želje za sjedinjenjem Dalmacije i Vojne krajine s Hrvatskom i Slavonijom. Ugarski redovi su odmah na početku zasjedanja Požunskog sabora zatražili neka se mađarski jezik uvede ko uredovni i nastavni jezik u Hrvatskoj, ali i u Vojnoj krajini, kao i da se okružnice ugarske vlade izdaju samo na mađarskom jeziku. Nuncij Bužan je 16. srpnja 1839. ponovio kako Hrvati brane svoje pravo da si sami određuju uredovni jezik, pa će možebitno jednom latinski zamijeniti hrvatskim jezikom. Diaeta je ipak usvojila zaključak kako se Hrvatima ostavlja desetogodišnji rok (do 1850.) za početak uredovanja na mađarskom jeziku. Hrvatske i slavonske županije, kao i sam ban Franjo Vlašić zamolili su kralja da se ovaj zaključak ne sankcionira. Ferdinand V. je opetovano udovoljio željama hrvatskih redova. Narečeni prijepori svakako su utjecali na narušavanje hrvatsko-ugarskih odnosa, ali oni nikako nisu bili i jedini razlog razmiricama. Naime, Mađari su se na Požunskom saboru 1839-40. pod vodstvom Ferenc Deáka i njegovih pristaša u donjem domu usvojili zaključke o uvođenju slobode javnosti i govora, prava slobodnog izbora, nezavisnosti sudaca, razdvajanja političkih funkcija kralja i vlade, te uopće o osiguravanju građanskih sloboda. Ove građanske ideje naišle su na potporu dijela oporbenjaka u konzervativnom Domu velikaša (grofovi Lajos Batthyány, József Eötvös, László Teleki), pa je unutar toga doma nastala Napredna stranka. Osim nje s pod vodstvom grofa Aurela Desewffya. Poslije njegove smrti je vođa velikoga tabora konzervativaca predvodio grof György Apponyi, a slobodarsku stranku je u gornjem domu vodio grof Lajos Batthyány uz potporu baruna Józsefa Eötvösa, grofa Lászla Telekija, baruna Gábora Prónaya, grofa Károlya Zaya, baruna Gábora Perényija i grofa Józsefa Pálffyja, dok su srednji put između ova dva tabora zastupali barun Miklós Vay i grof József Telekija. Hrvati su i dalje odbijali sve ideje liberalnoga donjega doma i konzervativnijega gornjega doma, pa su tako bili i protiv

ukidanja kmetstva i otkupa seljaka, podjeljivanja građanskoga prava protestantima, stoga su postali zadnja brana feudalizma. Kralj je ipak sankcionirao zak. članak o oslobođenju seljaka. Zagrebački sabor je 10. kolovoza 1840. svojim Zak. člankom 34. odredio neka se u kr. zagrebačkoj akademiji i u gimnazijama urede „katedre čistoga narodnoga jezika“ s ciljem „da i naš jezik što većma uzgojimo da se tako istakne tip naše narodnosti.“²⁷

Kralj je postupno popuštao te je usvajao učestale zahtjeve mađarskih redova, a usto je došlo i do persnalnih promjena na čelnim funkcijama koje su u Beču pripadale Mađarima. Na mjesta protivnika mađarskoga jezika i nacionalnosti stupili su nacionalno svjesni političari. Umjesto kancelara Fidela Pálffyja imenovan je grof Antal Mailáth, za državnoga sudca je umjesto Antala Czirákyja postavljen György Mailáth, dok je za predsjednika donjega doma umjesto Pongrácza Somsicha imenovan kraljev personal István Szerencsy.

Županije nekadašnje Ugarske²⁸

3. POŽUNSKI SABOR 1843-44.

U razdoblju koje je slijedilo do sazivanja idućega Požuskoga sabora – sabor se sastajao svake tri godine – političke prilike u Hrvatskoj zaoštrene su do te mjere da su se pri restauracijama događali čak i oružani sukobi. Hrvati su se

27 Ibid., str. 411.

28 Izvor: <http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/vmlista.htm>

naime, podijelili u dvije međusobno oštro suprtostavljene stranke. Kao reakcija na nastanak Ilirske stranke i njezine ideje hrvatskoga i južnoslavenskoga okupljanja nastala je Hrvatsko-vugerska stranka koja se zauzimala za očuvanje čvrste veze i realne unije s Ugarskom. Dok su se ilirci okupljali u čitaonicama, dotle su pristaše ove promađarske stranke u Zagrebu otvorili Casino (Kasino) kao prostor svojega djelovanja. Na čelu ove stranke stajali su braća baruni Levin i Juraj Rauch te turopoljski komeš Antun Daniel Josipović. Zauzimali su se za ukidanje ilirskoga imena i za očuvanje „hrvatskoga“, za otklanjanje „vlaške štokavštine“ i novoga pravopisa te ilirskoga jezika, a u korist kajkavskoga narječja kao čistoga hrvatskoga jezika i uopće bili su protiv saveza s drugim južnim Slavenima a za tješnje povezivanje s Ugri. Zauzeli su se i za prihvaćanje mađarskoga jezika kao uredovnoga i nastavnoga jezika u hrvatskim školama. Kako su Ljudevit Gaj i ilirci imali novine u svojim rukama, to su svoj pokret prikazivali kao narodni i općeprihvaćeni, a svoje protivnike kao protunarodne, odnarodene „elemente“. Na njih su naljepili etiketu „mađaromanska stranka“, odnosno „mađaromani“ od čega je nastao naziv „mađaroni“ koji se i danas uglavnom rabi u hrvatskoj historiografiji redovito kao pejorativan naziv za sve Gajeve protivnike. Čak je i Ante Starčević primijetio da su i tome povijesnome razdoblju svi protivnici ilirskoga – južnoslavenskoga pokreta nazivani „mađaronima“. Zagrebačka restauracija od 30. svibnja 1842. okončana je pobjedom Ilirske stranke koju su „mađaroni“ optužili da su izigrali izborna pravilka. Zbog objeda da su ilirci panslavenski i proruski orijentirani kralj je 1842. imenovao bana grofa Franju Hallera sa zadaćom da sredi prilike u Hrvatskoj. Ovaj je dvoru predložio ukidanje ilirskoga nazivlja i znakovlja, čemu je Ferdinand V, udovoljio svojom naredbom iz siječnja 1843. Tako je ilirsko ime zamijenjeno narodnim.

Kralj Ferdinand V. je za 14. svibnja 1843. sazvao Požunski sabor uoči kojega se 22. travnja sastao Hrvatski sabor kako bi izabrao nuncije i dao im naputke kako postupati na državnom saboru. Narečenoga dana su se na Saboru u Zagrebu u velikom broju pojavili Turopoljci, sve odreda pristaše Hrvatsko-vugerske stranke. Na to su ilirci proširili Zagrebom vijest kako su se Turopoljci došli osvetiti zbog događaja tijekom restauracije u zagrebačkoj županiji i njima počinjenih nepravdi. Uoči saborskoga zasjedanja ban je primio predstavnike županija iz redova iliraca, koji su ga zamolili neka udalji turopoljske seljačke plemiće, jer će u protivnom oni napustiti Sabor. Tada, naime, još nije bilo ozakonjeno tko ima pravo dolaziti na Hrvatski sabor s pravom glasa. Ban je na to odgodio Sabor, a kada su Turopoljci napustili Zagreb i otišli kućama, onda je grof Haller 24. travnja (dva dana nakon nadnevka određenog za „sjeditbu“) održao saborsko zasjedanje. Tako su Turopoljci na prijevaru isključeni sa sjednice, a ilirci su dobili većinu glasova u sabornici. Unatoč prosvjeda turopoljskog komesa Antuna Josipovića, Sabor je za svoje nuncije u Dom velikaša izabrao Hermana Bužana, a u Zastupnički dom Metela Ožegovića i Karla Klobučarića. U napatku koji su dobili stajale su dotadašnje upute, naime da imaju braniti hrvatska municipalna prava, te da se trebaju služiti isključivo latinskim jezikom. U tome je kontekstu zanimljivo kako je upravo tada 2. svibnja 1843. Ivan

Kukuljević Sakcinski održao u Saboru prvi zastupnički govor na hrvatskom jeziku (umjesto na službenome latinskom jeziku). Tada je zatražio da se narodni jezik uvede u javnu uporabu u Hrvatskoj i Slavoniji kao službeni jezik, ali su sabornici to ocijenili „preuranjenim zahtjevom”.

Na Saboru 1843-44. godine eskalirale su suprotnosti između dvaju naroda. Tada su Mađari već duboko zakoračili prema građanskome društvu, a Hrvati su braneći svoja municipalna prava sveudilj nastojali očuvati i feudalizam pojačavajući time nesuglasice s „bratskim narodom“ postajući brana brojnim reformama. Jednoglasno izabrani zastupnik Zalske županije Ferenc Deák odbio je doduše sudjelovati u radu sabora, ali je ipak preko svoga najbližega suradnika i najaktivnijega zastupnika donjega doma Gábora Klauzála, u biti „vukao konce“. Narečeni Gábor Klauzál iz Szegeda, nuncij Csongrádske županije ne samo što je zamjenjivao Deáka, nego je skoro u svakome pitanju zamolio i mišljenje „mudraca domovine“ (kako do danas nazivaju Deáka). Uz njega je boje Deákove Slobodarske reforme stranke strastveno zastupao ponajprije Ödön Beöthy iz Biharske županije, te nekoliko mlađih nuncija.

Na diaetai je najprije turopoljski komeš Antun Josipović kao virilni član Doma velikaša uložio priziv zato što su hrvatski nunciji „nezakonito izabrani” jer je iz izbora „isključeno plemstvo”. To je učinio stoga što je na prvoj sjednici donjega doma 17. svibnja pri izboru verifikacijskoga odbora glasovao i hrvatski nuncij, a Josipović je tvrdio da zbog protuzakonita izbornoga postupka „Hrvatska nema nuncija“, pa zato on i nije mogao glasovati na Požunskom saboru.²⁹ Na IV. sjeditbi zemaljskog sabora 24. svibnja s početkom u 12 sati provedena je verifikacija mandata sabornika. Tijekom rasprave se za riječ javio Metel Ožegović i svoje izlaganje je započeo na latinskom jeziku (tekst zapisnika obično izbjegava naziv latinski i umjesto njega rabi naziv dijački jezik iliti „deák nyelv“). Govor hrvatskoga nuncija nazočni redovi i staleži prekinuli su glasnim uzvicima negodovanja :„Na mađarskom!“, a usto se začuo i zveket mačeva. Predsjedavajući kraljev personal (osoba od njegova povjerenja) István Szerencsi Szigethi (Sigetski) je upozorio sabornike: „*Molim Vas mir. Nije dopušteno u sabornici zveketati mačevima. Poslušajmo vevrijednoga nuncija*“.³⁰ Nakon toga je hrvatski poklisar održao govor u kojemu je istaknuo: „*Pridružene kraljevine koje mi je čast zastupati, drže svetima i nepovredivima sva postojeća prava, pa stoga žele neka i Predsjedništvo sabora zadrži dosadašnje ovlasti...*“³¹ Zauzeo se za to da se ne osporavaju vjerodajnice hrvatskih nuncija koje su oni po starodavnom običaju predali Predsjedništvu diaetae. Njegove je riječi potkrepio i predsjedavajući, a potom se za riječ javio barun Imre Sztojka iz Marmároske županije koji se dotaknuo i Ožegovićeva govora kazujući: „... *Ovdje je netko progovorio na stranom jeziku. Ne znam ni tko*

29 *Az 1843/44-ik évi Magyar Országgyűlési Alsó Tábla Kerületi ülések naplója* (u nastavku: *Kerületi ülések naplója*). Szerk. Kovács Ferenc. I. köt. Franklin Társulat, Budapest, 1894. str. 349-351.

30 Ibid. str. 186.

31 Ibid. str. 186-187.

je to bio, niti znam što je rekao, no sadržaj toga govora sam shvatio iz izlaganja veleštovanoga predsjedavajućega, kao što sam od njega saznao i da je govor održao nuncij iz Hrvatske. Molim veleštovanoga predsjedavajućega neka se izvoli potruditi da ovakove sablazni naše uši ne moraju više slušati jer će u protivnom svatko moći prozboriti na onome jeziku koji se njemu sviđa³². Na te je riječi reagirao predsjedavajući ističući kako ne postoji zakonska prepreka da se govori latinski. „... Hrvatski nunciji su i do sada govorili dijačkim jezikom, a pristojnost zahtijeva da one ljude koji su s nama dijelili i dobro i zlo nikako ne udaljujemo od sebe (Glasno odo bravanje). No, isto tako – ono držanje koji oni očekuju od nas -, možemo i mi očekivati od njih, dakle poštovanje s njihove strane. Zato želimo da nam se priključe u pitanju jedinstvenoga jezika.“³³ Personal je pozvao maramarskoga nuncija, kojni je zajedno s njim bio poslanik s najdužim saborskim stažem, neka se prisjeti kako mu nije nepoznat latinski jezik jer su nekada na njemu zajedno usvajali zakonske članke. Isto tako je pozvao neka se hrvatske nuncije ne sprječava u onome što im zakon ne brani. „To će biti pravi put da ih što bolje prigrlimo k sebi, kao sinove naše domovine i braću koja su od vremena Svetoga Ladislava uvijek bila s nama u sreći i nesreći, a od kojih se u buduće možemo nadati da će nam se priključiti u pitanju jezika“ (Živio!)³⁴. Odmah nakon ovoga umirujućega govora za riječ se javio Antun Josipović i opet je uzbudio atmosferu u dvorani kazujuć: „Već sam uložio priziv jer su hrvatski nunciji izabrani na nezakoniti način uz potporu Ilirske stranke i zagrebačkoga biskupa, a potiskivanjem Hrvatsko-vugerske stranke. Zbog toga pozivam redove i staleže da sadašnjeposlanike iz Hrvatske ne priznaju nuncijima, a ja ću kasnije tijekom zasjedanja objasniti zašto“³⁵. Ovo izlaganje je popraćeno dugotrajnim glasnim odobravanjem, na što je predsjedavajući zatražio mir u sabornici. I njegov poziv da se nazočni umire također je popraćen uzvicima odobravanja. Kraljev personal je istaknuo kako se slušateljstvo neprimjereno ponaša, te je zatražio da se umire i ne dobacuju. Móricz Szentkirályi se u svome govoru osvrnuo na ilirski pokret koji su ugarski redovi doživljavali kao veliku prijatnju za mir ne samo u Hrvatskoj, nego i u cijeloj Ugarskoj. Ugarski poklisari su o Ilirskom pokretu redovito govorili u množini kao jugoslavenskom i panslavenskom te protumađarskom. „Ne želim govoriti o pokretima koje je spomenuo turopoljski grof i koji izazivaju uznemirenost u domovini, jer će o njima biti riječi kasnije. Ne osporavam da su hrvatski nunciji do sada uvijek govorili latinski, kao ni to da im zakoni i običaji to ne zabranjuju, ali progovaram zbog toga što pokreti koje grof spominje ponavljaju kako Ugarska želi nasilno Hrvatima nametnuti mađarski jezik. No, ne govore o tome kako se Hrvati žele nasilno otrgnuti od mađarskoga naroda i tamošnje Mađare kane aimilirati. Hrvatski nunciji su ove optužbe mogli otkloniti tako da su kao prvi korak na putu pomirbe progovorili mađarski. Naš cilj s kojim smo došli na Sabor je postići napredak našega domovinskoga jezika, ali bez

---

32 Ibid. str. 188-189.

33 Ibid., str. 189.

34 Ibid. str. 189-190.

35 Ibid. str. 190.

ikakvoga nametanja. Zato sam razočaran postupkom Hrvata, jer nisam očekivao da će nunciju dati takav naputak. Međutim, ukoliko dom donese odluku da se ima govoriti mađarski, onda će se hrvatski nunciji toj odluci morati povinovati jer ih naputak više ne obvezuje... Zbog narećenoga je jedino pitanje: drži li se gospodin hrvatski nuncij članom ovoga doma. Ukoliko je odgovor potvrđan, onda mora poštivati i njegove zakone. Ukoliko pak nije njegov član, onda nema ni pravo glasovanja. Ovo pitanje se u meni pojavilo na temelju njegova izlaganja...“ – kazao je Szentkirályi³⁶ Predsjedavajući je držao svojom obvezom uzeti u zaštitu Metela Ožegovića ističući kako Mađari s ljubavlju primaju Hrvate, žale zbog sukoba u Hrvatskoj i nadaju se kako će doći vrijeme kada će hrvatski narod opet osjetiti bliskost prema Mađarima. Kazao je i kako nuncij Ožegović nigdje nije rekao da ne će poštivati odluke doma.

Drugi hrvatski nuncij Karlo Klobučarić je govoreći na latinskom jeziku kazao kako pridružene strane već sedam stoljeća u Ugarskom saboru govore latinskim jezikom, koji je u Hrvatskoj priznat kao diplomatski. Dokazivao je da je Požunski sabor 1805. svojim zakonom (sankcioniranim 1806.) potvrdio Hrvatima pravo na taj jezik, a sukladno Zak. članku 120. iz 1715. godine diaeta ne može to promijeniti. Glede pritužbe komeša Josipovića u svezi izbora nuncija izjavio je „svečani prosvjed u ime Hrvatskoga sabora“. Istaknuo je da se radi o nezadovoljstvu jednoga pojedinca koji bi mogao potaknuti cijelu diaetu da krene u pogrdnom smjeru. U narečenom prijepornom pitanju komeš mora slijediti ustavni put poštujući hrvatska municipalna prava.³⁷ Poslije njega se za govor javio Adam Mravinec kao predstavnik Zagrebačkoga kaptola. U svome govoru na latinskom jeziku istaknuo je kako odbija objede turopoljskoga grofa jer su se izbori nuncija odvijali na zakonit način: u Saboru, po propisanom postupku i sukladno zakonima i običajima. I sam je nazočio izboru, pa nuncije smatra zakonitim zastupnicima njegove Hrvatske.³⁸ Lázló Palóczi iz Borsodske županije je zatražio neka mu se predoči zakon koji Hrvatima dopušta da bez vremenskoga ograničenja, dakle trajno, mogu govoriti latinski. Dodao je da Hrvate nitko ne će razumjeti, pa se ni njihove primjedbe ne će uzeti u obzir, a osim toga se zauzeo i da se u dnevnik unese mađarski prijevod njihova govora. Gedeon Raday iz Peštanke županije je kazao: „... Hrvate smo dužni saslušati na latinskom jeziku, ali ne mogu prešutjeti govor na latinskom jeziku predstavnika Zagrebačkoga kaptola, koji u Ugarskoj ima brojne posjede. Ako ne zna mađarski, onda neka kaptol pošalje nekoga tko zna.“³⁹ István Zakó iz Bačke županije je rekao da bi volio kada bi hrvatski nunciji govorili na mađarskom jeziku koji je diplomatski, ali i zato što bi time dokazali da su neistinite glasine koje govore o slavenskoj propagandi kod njih. Hrvatska bi time pokazala bratsku ljubav prema mađarskom narodu. „Na žalost ovaj govor nuncija ne svjedoči o ljubavi prema narodu čiju ustavnost i građanske slobode uživa. Budući su hrvatski nunciji izrijetkom dobili naputak neka ne govore

36 Ibid. str. 190-192.

37 Ibid. str. 193-194.

38 Ibid. str. 196.

39 Ibid. str. 199.

mađarski, to je razvidno da ova stvar dobija drukčije boje, jer su se Hrvati svrstali na suprotnu stranu od Ugarske. Glede latinskog govora predstavnika Zagrebačkoga kaptola koji ima goleme posjede u Torontalskoj županiji pridružujem se prosvjedu kolege iz Peštanske županija. Obveza je svakoga mađarskoga državljanina poznavati mađarski, pa bi to trebao znati i zastupnik kaptola“ – kazao je poklisar Zakó.⁴⁰ László Karácsonyi iz Torontálske županije podupro je stajalište nuncija iz Borsodske, Peštanske i Bačke županije. Posebice se osvrnuo na govor predstavnika Zagrebačkoga kaptola, nazivajući ga „uvredljivim i žalosnim“ jer ga izriče zastupnik kaptola koji ima goleme posjede u Torontalskoj županiji. Zamolio je predsjedavajućega neka osigura mađarski prijevod govora hrvatskih nuncija. Kraljev personal mu je odgovorio da se latinski govori nikada nisu prevodili, a osim toga svi u sabornici poznaju latinski jezik. Sándor Farkas iz Požeške županije kazao je kako nema instrukcije kako postupiti glede prijedloga mađarskih nuncija, pa je dužan izjaviti da ne može prihvatiti prijedlog doma te stoga ostaje kod dosadašnjih običaja sve dotle dok se prijedlog ne uzakonui.⁴¹ Eduárd Zsedényi iz Spiške (Szepes) županije redovno se solidarizirao s hrvatskim nuncijima, pa je tako i ovaj put izjavio: „Tužno mi je gledati ovu grčevitu i gorku borbu koju redovi i staleži vode na početku svakoga Sabora protiv forme u kojoj će govoriti nunciji iz Hrvatske. Tim prije jer to do sada nije polučilo nikakav uspjeh. Iskustvo nam govori kako Hrvatska ne će popustiti našim željama sve dok se u ovome predmetu ne donese zakon. Može biti da je hrvatsko držanje i njihovo udaljavanje od nas posljedica našega ponašanja prema njihovim nuncijima... Naravno, žao mi je što se njihov narod ne želi slnžiti mađarskim jezikom, premda našem narodu mogu zahvaliti i svoj ustavni život. Budući se ne žele povinovati našoj volji, stoga je potrebno donijeti zakon. Predbacivanjima i uzvicima ne ćemo ništa postići, nego ćemo samo napraviti još veću štetu.“⁴² Pál Somsich iz Somogyske županije je kazao: „Imam jasan napatuk svoje županije u ovoj stvari, pa mi je dužnost prozboriti... Žao mi je što hrvatski nunciji govore latinski, ali im je napatuk tako sastavljen, a naša nastojanja ne vode cilju. Stoga ne možemo poduzeti ništa drugo do li kazati hrvatskim nuncijima neka vide da će biti sami krivi, ukoliko njihova izlaganja budu tek pusti glasovi u sabornici, bez ikakova učinka, jer ih nitko ne razumije“.⁴³

Pitanje vjerodajnica hrvatskih nuncija opet je raspravljano na 7. sjednici donjega doma 30. svibnja 1843. kada je bilježnik Palóczy pročitao izvješće verifikacijskoga odbora. Pod točkom 8. je u izvješću navedeno kako su Karlo Klobučarić i Metel Ožegović predložili predstavku upućenu kraljevom personalu od strane hrvatskih redova iz koje je razvidno da su oni izabrani za nuncije Hrvatske. No, ukazano je i na to da turopoljski zastupnik Antun Josipović uložio svečani priziv sastavljen u Požunu s nadnevkom 26. svibnja 1843. Isti je potom pročitao. U njemu stoji da su „na pokrajinskom saboru 22. travnja zagrebački biskup i veliki

40 Ibid 199-200.

41 Ibid. str. 200-201.

42 Ibid. str. 201.

43 Cijelu diskusiju vidi Dnevnik redova I. svezak (Rendek Naplója I. kötet), str. 11-23.

župan kao vođe Ilirske stranke koja rastače našu domovinu izigrali pravo plemstva na sudjelovanje u Saboru, tako što su nagovorili poštovanoga bana neka odogodi sjeditsu. Nakon što su plemići otišli doma, iliri su požurili bana da 24. travnja održi sjednicu bez nazočnosti plemstva. Na taj su način oni onemogućeni u korištenju svoga prava, a protuzakonito je odgoditi sjednicu bez određivanja dana njezina održavanja. Usto su u izboru nuncija sudjelovali tek malobrojni predstavnici redova i staleža, a protiv njega su glasovali mnogi i uputili su prosvjed i pritužbu zbog toga.⁴⁴ Zato traži neka se hrvatske nuncije ne priznaje, on protiv njihova izbora iznosi pritužbu i moli odbor da o tome izvijesti ugarske redove i staleže. U privitku se nalazi: „Originale Nr. 27. de Ao 1465, izdan od strane kralja Matijaša; pritužba turopoljskih plemića sastavljena 24. travnja 1843. i upućena putem bana, a koju su potpisali: grof Aleksandar Drašković, grof Antun Erdődy, grof Vilim Oršić, baruni Juraj i Levin Rauch, Antun Josipović, Karlo Jelačić, Tomo Matačić, i u ime supruge Rikarda Jelačića, rođene barunice Gallenfels, Aleksandar Kovačić, Ferdinand Puc, Maksimilijan Stojanić, Daniel Farkas, te „Terpulec, Tičić, Tomašić, Koozc, Pauleković; sub Nro. 45, de anno 1477. iz razdoblja Matije Corvina; isprave o izboru banova i protonotara iz 1781. i 1800..⁴⁵ Turopoljski komeš je najavio predočavanje i drugih dokaza prilikom usmene rasprave o predmetu. Potom se očitovao Metel Ožegović koji je na mađarskom jeziku prosvjedovao pozivajući se na dva načela: jedno se tiče priznavanja verifikacijskih rješidbi, jer se sami ne mogu upuštati u ispitivanje izbornoga procesa, a drugo se tiče principa da se ne može smatrati povrjedom ona žalba koja nije riješena putem dikasterija. Budući da narečena žalba ne pripada ovamo, nju se treba riješiti upravnim putem. Prosvjedovao je protiv uvrijedljivih izraza koji se rabe u pritužbi.

Szentikirályi je kazao kako ovaj slučaj na žalost nije tek izolirani događaj, nego samo potvrđuje pravilo. Dom je izrazio zabrinutost zbog spornoga događaja i uopće stanja u Hrvatskoj. Zaključio je da bi se trebala poslati adresa kralju neka privoli bana na održavanje sabora i rješavanje ove pritužbe.⁴⁶

Na 10. sjeditbi 2. lipnja 1843. opetovano je raspravljano o izvješću verifikacijskoga odbora u svezi izbora nuncija iz Hrvatske. Poklisar Kubinyi iz Nógrádske županije je isključivanje Turopoljaca iz izbornoga procesa protumačio kao akciju Ilirske stranke koja je neprijatelj ne samo mađarskoga naroda, nego i cijele Austrijske monarhije, a sve to je panslavenska promidžba. „U zabludi su oni koji misle da je ilirizam samo reakcija, jer naime, bečki arhivi dobro znaju kako u Hrvatskoj još od zadnjega rata djeluju pokreti, kao što i u Beču postoji oligarhija koja zastupa ilirizam. Oni ne drže do interesa domovine, nego iliraca, pa do vrenja potpiruju mržnju prema Mađarima što pokazuje i napatuk dan hrvatskim nuncijima da smiju govoriti samo dijačkim jezikom! Bolno je što sjeme razdora širi upravo zagrebački kler koji bi bio dužan promicati povezivanje i jedinstvo. Učitelj već u maloj djeci usađuju mržnju protiv našega naroda... No, to je opasno i

44 Az 1843/44-ik évi Magyar Országgyűlési Alsó Tábla Kerületi ülésék naplója, str. 227.

45 Ibid., str. 228.

46 Ibid., str. 229.

za samu Hrvatsku – izjavio je poklisar i pohvalio slavonske županije koje iskazuju poštovanje prema Ugarskoj i ne odbacuju mađarski jezik.

U vjerskome pitanju su poslanici kaptola uglavnom branili hrvatska prava. Poslanik Laky iz Sambotelskog kaptola je diskutirao o vjerskome pitanju i spomenuo da Hrvatska u kojoj postoji samo jedna vjeroispovijest nije dužna prihvatiti drugu konfesiju, tim prije što je to njezino municipalno pravo.⁴⁷ Na 17. zasjedanju 12. lipnja 1843. nuncij Fábry iz Csanádskog kaptola je kazao kako bi prisiliti Hrvatsku putem zakona da prizna evangelike značilo unaprijed oslabiti ono povjerenje koje se od Hrvata očekuje, budući da municipalni zakon propisuje jedinstvo vjeroispovijesti u Trojednici. Zato on nije držao mogućim uvođenje protestantske konfesije u Hrvatsku.⁴⁸ U nastavku sjednitbe je turopoljski grof Josipović opetovano iznio stajalište kako se nunciji iz Hrvatske ne mogu izjašnjavati u ime Hrvatske o vjerskome pitanju, zato što Hrvatska ovaj put nema nuncija, nego su tu poslanici jedne, Ilirske stranke. Izjavio je da se priznavanju protestanata u Hrvatskoj protive i sprječavaju ga samo Ilirska stranka i zagrebački biskup. Glede pak turopoljskoga plemstva iznio je stajalište da oni žele biti „jedno tijelo i duša s Ugarskom i time kane ujediniti Hrvatsku, kao i da oni kao i da svaki pravi Hrvat srdačno prihvaćaju protestante na svoje grudi.”⁴⁹ Poklisar Komlóssy iz Debrecena je izrazio žaljenje što se protestanti istjeruju iz Hrvatske. Zauzeo se za donošenje zakona po kojemu će u svim zemljama krune sv. Stjepana vladati sloboda vjeroispovijedanja. Károly Wurda iz Gyorskog kaptola se u svom dugom govoru dotaknuo i Hrvatske kazujući kako je pitanje je li ustavno javno pravo jače od municipalnoga prava. „Žalosno bi bilo, ako Hrvati vjeruju da bi prihvaćanje protestanata oslabilo katolicizam, jer bi katolička vjera doista stajala na slabijim temeljima ukoliko bi se morali brinuti zbog priznavanja pretestanata (Živio).”⁵⁰ Riječ je potom ponovo dobio Metel Ožegović koji je rekao da je neovisno od bilo čega što kaže turopoljski grof, on dužan sukladno svome naputku izgovoriti da se njegovi pošiljatelji i dalje pridržavaju svoga municipalnoga prava, pa si stoga žele očuvati svako pravo odlučivanja u ovoj stvari.⁵¹

Hrvatsko-ugarski javnopravni prijemor, napose glede pitnja jezika kulminaciju je doživio na VI. zemaljskoj sjednici redova i staleža održanoj 20. lipnja 1843. s početkom u 10 sati. Na dnevnome redu je među inim razmatrano izvješće verifikacijskoga odbora, pritužba slobodne općine turopoljske te prijedlog kraljevske adrese o pritužbama, odnosno prijedlog adrese za pridružene strane. Pritužba turopoljske slobodne općine raspravljena je kao šesta točka dnevnoga reda. Predsjednik Doma kraljev personal István Szerencsy je u svom govoru istaknuo kako je „ovo pitanja od najvećega značenja i interesa ne samo za Hrvatsku, nego i za cijelu domovinu. Ne želim napominjati kako se tijekom naših stoljetnih sveza

47 Ibid., str. 293.

48 Ibid., str. 297.

49 Ibid.

50 Ibid., str. 303.

51 Ibid., str. 305.

sve ono što se tiče Hrvatske, na sličan način odnosi i na nas, napose u ovo vrijeme. Valja priznati da je Hrvatska, kako glede trgovine, tako i u pogledu obrane dio naše domovine koji zaslužuje najveću pozornost, pa među naše najvažnije želje spada ona da tamo vlada mir i zadovoljstvo. Čuo sam o događajima u Hrvatskoj. Premda mi nije poznata službena verzija događaja, a mislim da nikome nije sasvim i do kraja jasno što se doista dogodilo, ali svi znamo za njih. Neka mi bude dopušteno od strane redova i staleža nešto duže izlaganje. (Čujmo). U Hrvatskoj postoje neke stranke koje nose više naziva. Dragi Bože! Koliko ima naziva i koliko stranaka u ovoj našoj jadnoj domovini! Nemojmo im više proširivati broja. Ukoliko nam je ikad bilo potrebno jedinstvo, onda je sada taj trenutak, kako bismo mogli živjeti u miru i napretku. Bez jedinstva ovo naše tijelo nije zdravo, bez toga nije moguć napredak. A što podrazumijevaju pod tim imenima u Hrvatskoj? Jesu li to samo stranački nazivi ili se pod njima žele sakriti neki interesi ili se pak u javnom interesu događa nešto pod tim nazivima? Ne znam. (...) Iz dosadašnjih izlaganja vidim kako postoji frustriranost, odbojnost. Ovamo su došli zastupnici hrvatskih redova i pridružili se ovdje nazočnoj velikoj obitelji svih nuncija iz Ugarske i pridružene im pokrajine. S punim vas pravom i s domoljubnim čuvstvom pozivam: pomirite se ovdje, ukoliko se niste u stanju pomiriti doma. Pomirite se ovdje među srodnicima i braćom. Jer nama je neophodno potreban mir i stabilnost u Hrvatskoj... Glede pritužaba turopoljskih plemića puno je primjedaba:.. Slobodan sam još jednom pozvati ovdje nazočne nuncije iz Hrvatske i sve koji pripadaju Hrvatskoj da se izmire i u cilju općega dobra cijele države neka zaborave sukobe. Naime, tko nema dušu spremnu za pomirbu, tome se ne može pmoći". (Živio).⁵²

Nakon ovoga izlaganja pokušao je prozboriti Metel Ožegović, ali na latinskom jeziku, što su nazočni povicima: „Na mađarskom, na mađarskom)” spriječili, te je tom prigodom više županijskih nuncija ustalo. Predsjedavajući je pozvao nuncije na mir i tišinu kazujući: „Ne bih se osvrtao na ove nepristojne uzvike protiv govornika upućene od strane onih koji ovamo ne pripadaju. Međutim, vidio sam kako je ustalo više nuncija koji imaju prvo glasa. Ako su ustali zbog jezika (uzvici brojnih nuncija: „Da, da”), onda moram primijetiti da su redovi i staleži doduše nezadovoljno primili govor hrvatskih nuncija kada su prvi put prozborili na latinskom jeziku, ali su to podnijeli i time je stvar okončana. Premda smo svi željeli da gospoda hrvatski nunciji govore mađarski, to se ipak nije dogodilo, a ne postoji zakon koji bi ih na to obvezao.”⁵³ Ni nakon intervencije predsjedavajućega novi pokušaj Metela Ožegovića da progovori na latinskom nije urodio plodom, jer su ga mađarski poklisari galamom spriječili u tome. Poslije ovoga se za raspravu prijavio Ödön Kállay iz županije Csanád koji je rekao: „Budući je ovaj nuncij na sjednici odbora govorio na mađarskom jeziku ovaj dom ne može podnijeti ovakvu nepravdu.”

Predsjedavajući je dometnuo: „Izaslanici najbolje znaju koje su im dužnosti, a još više ih znaju oni koji su ih poslali. Zašto ovo radi hrvatski nuncij, to on zna najbolje. Ali i inače se ovakvo ometanje može dogoditi ne samo na polju jezika,

52 Ibid., str. 349-351.

53 Ibid. str. 351.

nego i drugdje što bi bilo posvema proturječno načelu slobode govora. No, zakon ne brani da se raspravlja na latinskom jeziku. I na prošloj diaetai kao i sada čuli smo više govora na latinskom (deačkom) jeziku, pa stoga pravda i pravednost koji su važniji od svega, zahtijevaju da saslušamo gospodina poklisara". Metel Ožegović je pokušao govoriti na latinskom, ali su ga povici „Na mađarskom", „Na mađarskom" onemogućili u tome. „Molim vas mir. Izvolite biti pravedni. Rekao sam koje su naše želje u ovome pogledu. Međutim, hrvatski nunciji najbolje znaju koje su im obveze. Neka ih redovi i staleži ni u kojem pogledu ne sprječavaju u slobodi govora. Izvolite govoriti" – kazao je predsjedavajući. No, za riječ se u međuvremenu javio Mór Perczel, nuncij iz županije Tolna koji je zatražio da se prvo raspravi ovo pitanje, a tek potom neka govori hrvatski nuncij. Međutim, predsjedavajući je bio nepopustljiv: „Neka izvoli govoriti zaslužni hrvatski nuncij". Metel Ožegović se opetovano oglasio na latinskom jeziku riječima: „Excellentissime domine" na što se sabornicom ponovno zaorilo: „Na mađarskom, na mađarskom".⁵⁴ Kako je hrvatski nuncij spriječen govoriti predsjedavajući je sada već vrlo ljutito: „Molim slušateljstvo neka se umiri! Ovo je najveći nered koji se može zamisliti. Nismo naviknuti na ovaj način podignuti glas na materinskom jeziku, ovako nije običaj raspravljati. Ovdje su gospoda nunciji koji će u raspravama iznijeti svoje mišljenje, ali za ovakvo uzvikivanje nema potrebe. Da smo ovim putem pokušali ostvariti pravo na mađarski jezik, onda bismo teško postigli cilj. U promicanju mađarskoga jezika nema potrebe za nasiljem." Mór Perczel, nuncij iz županije Tolna je uzvratilo: „To nije nasilje. Ne dopuštam da gospodin nuncij govori latinski." No, Metel Ožegović je na to još jedno prozborio na latinskom jeziku riječima: „Excellentissime domine", a potom se sabornicom prolomio još veći žamor nego dotad. Predsjedavajući je upozorio nazočne: „Ne ću održati sjednicu u ovakvoj galami. Izjavljujem da ne ću održati sjednicu ukoliko se staleži i redovi ne umire. Budite dostojanstveni i dopustite nuncijima pojedinačnu raspravu. Neka auditorij zašuti. Mladež ili bilo tko drugi tko galami doista ne shvaća dostojanstvo svog a naroda." Gábor Klauzál iz županije Csongrad: „Molim poštovanoga nuncija iz Hrvatske neka mi dopusti umiješati se. Velepoštovani predsjedavajući nas je pozvao riječima kako i on želi isto što i mi, naime da se izmire hrvatski nunciji, ali i svi drugi koji se čute i nazivaju Hrvatima. Sada sa žaljenjem vidimo kako hrvatski nuncij, koji se mađarskim jezikom služi kao mi te na sjednicama odbora izvrsno govori našim materinskim jezikom, na sjednici zemaljskoga sabora želi raspravljati isključivo na latinskom jeziku. Vjerujem da će gospodin nuncij uvidjeti kako ovakovo tvrdoglavo potiskivanje našega domovinskoga jezika ne može opstati. Dobro je primijetio izaslanik Csanadske županije da je ovakovo držanje nepravedno i nepristojno uznemiravanje cijeloga Doma te se doima kao da nunciji iz Hrvatske uopće ne žele primiti na znanje pomirbeni duh koji nastojimo promicati. Umjesto toga uznemiruju ovo tijelo na način koji je nedostojan ponašanja bilo kojega člana ovoga sabora. Ja običavam iskreno iznositi svoje mišljenje, pa stoga molim redove i staleže da

---

54 Ibid. str. 352.

mi sami ne ograničavamo slobodu govora. Ukoliko nam se nešto ne dopada, onda ozbiljno izrecimo stajalište o tome, ali neka nam nitko ne može predbaciti da bilo koga nismo saslušali, da nismo dopustili slobodu riječi! Nunciji iz Hrvatske su i do sada govorili latinski, možda je razlog tome što ne vladaju sasvim mađarskim jezikom, premda su već govorili i na mađarskom. Sada ponovno žele raspravljati isključivo na latinskom jeziku, pa je osnovano sumnjati da razlog tomu ne leži u gospodinu nunciju, nego u napatku koji je dobio. Svečano pozivam gospodina nuncija neka izvoli pronaći način da se ovakove scene više ne ponavljaju, da ne moramo prozboriti svaku put kada čujemo tuđinski jezik čiji jaram više ne želimo i ne možemo podnositi (Živio)...⁵⁵.

Nakon ovoga govora Metel Ožegović je konačno uspio progovoriti. Prema zabilješci u dnevniku, on je tada na latinskom jeziku izložio govor koji je dostavljen na mađarskom jeziku.⁵⁶ „Budite ljubazni i dopustite mi da sukladno napatku dobijenom od tijela čiji sam izaslanik, a koje koje pak pravilo svaki nuncij, pa tako i ja priznaje kao sveto i nepovredivo načelo svojega postupanja, u duhu stoljetnoga običaja progovorim na latinskom jeziku i time udovoljim jasno izraženoj želji pridruženih kraljevina. Uvidjevši, međutim, kako je i na ranijim saborima uveden običaj vijećanja na mađarskom jeziku, koji pak nema nikakvo diplomatsko značenje, a na koje se nastojalo privoljeti i nuncije iz posestrima kraljevina protiv čega sam unaprijed uložio priziv, slobodan sam glede ove beznadežne okolnosti iskreno primijetiti kako mojim pošiljateljima ne će biti na volju pristati ni na najmanji mogući ustupak. Ali, ne želim trošiti više vremena na ovo pitanje, nego prelazim na predmet rasprave hoteći izabrati zakoniti i pravični način koji će biti u duhu pravde i pravednosti kako je u svome mudrome govoru spomenuo njegovo dostojanstvo kraljevski personal, želeći ublažiti ovu opterećujuću i žalobnu uznemirenost i napetost.... Što se tiče predmeta vijećanja vlastan sam izjaviti da mi je neprihvatljiv prijedlog odbora u svezi popisa imena i priziva turopoljskog poklisara i to jednako kako glede forme, tako i glede sadržaja...” Metel Ožegović je u svome ekspozou ukazao kako je pritužbu podnio predstavnik Turopolja, najmanje jedinice vlasti u pridruženoj kraljevini od onih koje su zastupljene u Saboru, pa bi Sabor bio nadležan za razmatranje ove pritužbe. Zato je hrvatski nuncij kazao: „Ukoliko je dakle, stranka koja je nezadovoljna izborom poslanika podnijela žalbu na najvišemu mjestu, moleći od Njegova Veličanstva kralja neka riješi o o njoj, onda je napustila zakoniti i ustavni put”.⁵⁷ Po Ožegoviću bi se slijedom toga u buduće u sumnju mogle dovesti sve kasnije vladine odluke. „Izbjegavanje zakonitoga postupka ima za cilj potaknuti diaetau na odlučivanje, a što je suprotno nepromjenjivome načelu da sabor ne može odlučivati o pritužbi sve dotle dok zemaljski organ nije odlučio o tome... Sukladno Zak. članku 58. iz 1791. pridružene kraljevine su na svome Saboru vlasne odlučivati o poslovima koji se tiču njihovih municipalnih prava. Zato bi trebalo podnositelja pritužbe uputiti neka u duhu ustava i municipalnih prava

55 Ibid.

56 Ibid, str. 353..

57 Ibid, str. 356.

pridruženih strana žalbu podnese nadležnom tijelu koje će odlučiti o ovoj u svakom pogledu neutemeljenoj pritužbi...⁵⁸ Hrvatski je nuncij zaključio kako „cijeli sadržaj pritužbe ima za cilj pred Ugarskim saborom prikazati Trojednicu u negativnom svjetlu”, pa je stoga zamolio „veleštovane redove i staleže da u cilju potvrđivanja razumijevanja od strane mađarskoga naroda“ rješidbu cijeloga slučaja povjeri nadležnim tijelima. Poslije njegova izlaganja opetovano se za riječ javio Móricz (sic!) Perczel, nuncij iz županije Tolna koji je kazao: „Doista ogorčenost progovara iz mene kada se u svezi ovoga izvješća želim osvrnuti na izlaganje velepoštovanoga nuncija iz Hrvatske održanome na latinskom jeziku. Njegov govor upućuje nas na cilj da si hrvatski i turopoljski poslanici pruže ruku u ime pomirbe. Pozvao nas je i da strpljivo slušamo njegovu raspravu na dijačkome jeziku jer se ne može prisiliti da govori mađarski nitko tko to ne želi. Ja tvrdim da se prisila ne događa sa strane redova i staleža kada glasnim povicima žele neka se govori na mađarskom jeziku. Upravo suprotno, nasilje vrše oni koji nam žele nametnuti latinski jezik. Kada bi sada ovdje bio stranac koji čita novine s izmišljenim vijestima o tome kako mi namećemo mađarski jezik nemađarskim narodima, onda bi se mogao uvjeriti kako smo strpljiviji čak i više nego što priliči jednome slobodnome narodu. Mi, naime, trpimo ovdje jedan jezik koji je diplomatički strani jezik, pa nas se nikako ne može optužiti da zatiremo nemađarske narode, ili pak zbog netolerantnosti. Izvrstan primjer za to pokazali smo na prošlom zasjedanju kada smo izrekli da Hrvatskoj ne želimo nametnuti mađarski jezik, nego ga želimo uvesti samo u tamošnje škole. Time smo pokazali kako poštujemo Hrvate jednako kao i naš narod, te da ih ne kanimo pomađariti. Ali držim nepravednim da oni i dalje u ovoj sabornici govore na dijačkome jeziku. Stoga u ime moje županije svečano ulažem prosvjed protiv svih daljnjih rasprava hrvatskoga nuncija koje će izgovoriti na latinskome jeziku, te molim redove i staleže neka više ne budu svjedocima ovakovih neugodnih i po nas ponižavajućih prizora kojima smo danas nazočili kada je naš nacionalni jezik oskrnavljen uvođenjem jednoga mrtvoga jezika. Zbog toga molim da se prije svega riješi pitanje smije li se ovdje govoriti na bilo kojemu drugomu jeziku osim na mađarskom. Ja kažem: ne smije i to ne treba trpjeti. Svi koji misle da će se strpljivošću stvari urediti same od sebe trebaju znati da ne će, te da se na taj način pomirba ne može postići. Pače, mislim da će upravo oni posijati sjeme nemira i razdora. Zato tražim da se nunciji iz Hrvatske izvole povinovati jednoglasnoj volji svekolikih redova i staleža.”⁵⁹

Ödön Beöthy iz Biharske županije je u svome govoru istaknuo: „Proteklih minuta smo se osvjedočili koliko može u našoj domovini biti opasno pozivanje na politiku. Naime, nakon što redovi i staleži nisu nakon prve zemaljske sjednice prigovorili zbog govora hrvatskih nuncija na dijačkom jeziku, sada se ta činjenica navodi kao jedini razlog zašto se protiv toga više ne bi mogao podići glas. Priznajem da je ovo vrlo tužna situacija. Nakon što je predsjednik izložio sve lijepe i bogate posljedice okrunjene vraćenim mirom, ja postavljam pitanje: Jesmo li mi razlogom

58 Ibid str. 357.

59 Ibid.

da se u Hrvatskoj brat sukobljava s bratom, da Hrvatska samu sebe nagriza, da su se Ilirska i Hrvatska stranka podignule na noge? Jesmo li mi pokrenuli ove izvanredne događaje? Možemo li ih mi ublažiti ili otkloniti? Oni su se naime, sami sukobili, oni znaju što doista žele i kane li se izmiriti. Ja vjerujem, nadam se i želim pomirbu među njima, budući će oni sami ćutiti posljedice njihova sukoba. No, što smo mi jadni uradili da nas se proziva radi pomirbe? Ukoliko se Hrvatska želi pomiriti s nama, koji nismo posijali sjeme razdora, onda je upitno je li ovo pravi korak. Naime, ovo je razdoblje kada konačno doživljavamo procvat našega jezika, a gospodin nuncij ustaje i što radi u znak pomirbe? Progovara na dijačkom jeziku i poziva nas da se pokažemo tolerantnima. Ako postoji neko razdoblje kada ovakav postupak ne može dovesti do mira, onda je to upravo sadašnje. Ukoliko naša hrvatska zemlja, pridružena kraljevina ili ne znam kako da ju nazovem, doista osjeća sklonost prema našoj matičnoj državi, onda zna da ovaj korak ne može dovesti do pomirbe. Zašto nunciju iz Hrvatske nije palo na pamet zboriti na hrvatskom jeziku? Zakonom, naime, nije propisano kojim se jezikom ima govoriti na diaetaei, a na temelju činjenice da se adresa sastavlja na dva jezika zaključiti da jedan od njih treba biti dijački nije ništa drugo do li argumentum multum probans. Da je mali kaplar (Napoleon) nakon što je 1810. pokorio cijelu Europu, pa tako i Hrvatsku, pozvao pred sebe hrvatske predstavnike, bi li oni tada svoje „jeremijade“ iznijeli na hrvatskom ili na dijačkom jeziku? Ne, nego na francuskom, jer bi se povinovali volji toga sitnoga čovjeka... Ali, mi ne tražimo, mi samo čekamo, ufamo se, nadamo, a onda nam gospodin nuncij održi govor na dijačkom jeziku. A zašto? Zato što je od Banske konferencije dobio takav naputak. Smiješno. Nije valjda dobio i naputak kojim tonalitetom da zbori: piano ili forte? Doista, kako se može jednoga poklisara koji predstavlja državu, pa ma kako ona mala bila, toliko poniziti? To zaista ne mogu shvatiti. Obaviješteni smo i da je na toj Banskoj konferenciji odlučeno i to da ban i zagrebački biskup raspravljaju na mađarskom jeziku. Pitam unaprijed: hoće li nuncij iz Hrvatske štiti svoj municipij ako bude govorio mrtvim dijačkim jezikom i nastupao kao poslanik rimskih kolonija? Može govoriti bilo dijački, bilo hrvatski, to je žargon koji ne razumijem, pa mi je svejedno. “ U daljnjoj raspravi je istaknuo kako sabornici ne razumiju latinski, pa će se hrvatski nuncij, ukoliko nastavi govoriti na latinskom jeziku suočiti s time da ga se ne će slušati, nego će susjedi međusobno razgovarati, doduše tiho. Nitko doduše, nunciju ne će osporiti slobodu govora, ali će se dnevnik voditi na mađarskom jeziku i u njega se ne će unositi latinski tekst, a niti njegov prijevod. „Ukoliko, dakle, nuncij iz Hrvatske u svojoj zanesenosti dijačkim jezikom želi raspravljati na latinskom jeziku, onda neka da tiskati poseban diarium i neka ga pošalje u Hrvatsku, jer mi taj govor nismo čuli, nismo ga razumjeli te ga nismo ni cenzurirali...“⁶⁰ Iza ovoga opširnoga izlaganja opet se oglasio predsjedavajući dodajući kako je „glede Hrvatske prošli puta opsežno priopćio želju ugarskih redova i staleža , a sada opetovano proslijeđuje tu istu želju hrvatskim poklisarima pozivajući ih neka poduzmu sve moguće korake da u buduće

60 Ibid. str. 358-359.

ispune želje mađarskih zastupnika te da na ugarskom saboru govore mađarski... Gospoda nunciji su mi pokazali naputak da smiju govoriti samo latinski, zato ćemo – dok se taj naputak ne promijeni – tužna srca prihvatiti kako je Hrvatska poslala poklisare koji poznaju naš jezik, a ipak govore drugim jezikom“. Premda niti jedan zakon ne zabranjuje da govore dijačkim jezikom, ukoliko žele i dalje raspravljati na njemu, onda ćemo budućim zakonom o Hrvatskoj inicirati da se na zemaljskom saboru ima govoriti na mađarskom jeziku...“⁶¹ Okrenuvši se prema hrvatskim nuncijima kazao je: „Gospoda su se iz vlastitoga interesa dužni povinovati želji gospode sabornika, jer iako dijački jezik nije izašao iz mode u onolikoj mjeri u kojoj je to ovdje prezentirano, ipak je ovdje mađarski jedini diplomatski jezik... Glede dnevnika i ovdje rečenoga, ako je poslanik bio vlastan govoriti, onda je razvidno da će se njegovo izlaganje unijeti u dnevnik, ali ne na dijačkom jeziku, nego na jeziku na kojemu se vodi dnevnik.“

Zastupnik Zsoldos iz Vesprimske županije je u svojoj diskusiji kazao: „Sretan sam što dolazim iz županije koja ne kani prisiljavati pripadnike drugih naroda da govore mađarski, ali želi prozboriti u korist domovinskoga jezika. Osjetio sam bol i iznenađenje kada su nunciji iz Hrvatske prozborili na latinskom jeziku. Bolno je saznanje kako je Božje prokletstvo na onoj zemlji u kojoj kultura nije dosegla onu razinu da se kao zastupnici pošalju ljudi koji govore jezik domovine... Međutim osvjedočili smo se da hrvatski nunciji ne samo što znaju naš jezik, nego ga govore toliko dobro da je prije mene govoreći gospodin nuncij čak i prijedlog podnio na mađarskom jeziku. Stoga me boli ovo što sam vidio i čuo, jer je to protumađarski istup... Gospodin predsjedavajući je kazao kako ne postoji zakon koji bi ih prisilio da govore mađarski, a ja kažem da postoji. To je zakon osjećaja poštovanja. Ako ga se netko ne pridržava, onda ne će poštovati ni pisani zakon“.⁶² Narečeni se zastupnik se također zauzeo za usvajanje zakona da se u saboru smije govoriti samo mađarski, dok se latinski govor ne će uopće razmatrati, niti će se bilježiti u dnevnik.

Poslanik Sámuel Bónis iz županije Szabolcs je kazao: „Govor hrvatskog nuncija me je uvjerio da sadašnji događaji u Hrvatskoj nisu posljedice nikakvih ideja ili želja, nego su to vrlo pomno smišljene radnje usmjerene na sprječavanje naših nacionalnih težnja. Gospodin nuncij je, pretpostavljam, samo tumač naputaka koje je dobio. Budući da mi je osobno poznato da on dobro govori mađarski jezik, zato zaključujem kako je razumio naš poziv neka izvoli govoriti na mađarskom, ali unatoč tome ne želi tome udovoljiti. Ukoliko usporedimo naputak koji mu to zabranjuje s događajima na prošlom saboru, kada smo ih toliko puta pozvali neka govore mađarski, onda je jasno da Hrvatska namjerno želi onemogućiti uzdizanje mađarskoga jezika na stupanj diplomatskoga jezika. Oni koji postavljaju ovakove zapreke na putu nacionalnoga razvitka dužni su poduzeti prvi korak u cilju pomirbe, jer su upravo oni doveli do pomutnje. Osobno držim kako je potrebno pomiriti se, ali prvi korak mora poduzeti Hrvatska. Najbolje bi bilo kada bi se to dogodilo

61 Ibid., str. 361.

62 Ibid., str. 362.

davanjem takovoga naputka nuncijima.”⁶³

Péter Géczy, nuncij Hrvatima sklone Zólyomske županije kazao je među inim: „*Moji me pošiljatelji upućuju na to da se glede Trojedne Kraljevine ne pokušava nasino nametnuti mađarski jezik*”.⁶⁴ No, i on se priklonio stajalištu većine, po kojemu hrvatski nunciji u buduće imaju govoriti na mađarskom jeziku. Zauzeo se za to da nunciji upoznaju Hrvatski sabor sa željama ugarskih redova i staleža i neka zatraže dodatne naputke. Dok oni ne stignu neka govore mađarski. Miklós Fejérváry iz županije Hont založio se za to da se „*dokine ovakovo skandalozno ponašanje kakovome smo nazočili i svjedočili. Ovome ne će biti kraja dotle dok se ne donese zakon o tome da se u saboru ima govoriti isključivo mađarski. Po mojem je mišljenju nuncij iz Hrvatske postupio zakonito, jer su staleži 1790. godine Hrvatskoj dali pravo da se služi latinskim jezikom.*”⁶⁵ Narečeni se zastupnik zauzeo da se u saboru u buduće govori samo na mađarskom jeziku tim prije što taj jezik govore i hrvatski nunciji. Barun Imre Sztojka, nuncij iz županije Mármaros bio je isključiv: „*... Hrvatska je prozborila na stranom jeziku. Ja ne znam je li to hrvatski, dijački ili njemački, jer je to za nas irelevantno. Vidjeli smo nuncija diskutirati, ali ga nismo čuli, nismo razumjeli... Moji prijatelji žele da zemaljski dnevnik vode stenografi. Ja sam vidio kako tijekom govora hrvatskog nuncija zapisničari nisu uzeli olovku u ruke, što odobravam. No, da su i zabilježili tu raspravu, taj bi govor svejedno trebalo prekontrolirati. Pitam kako će se cenzurirati ako ga ne razumijemo. Žele li hrvatski poklisari da im se govori zabilježe u knjige, onda neka izvole govoriti mađarski, jer taj jezik svi razumijemo.*”⁶⁶ Kázmér Sárközy, zastupnik Fehérske županije je u svome izlaganju istaknuo kako je prerano obvezivati hrvatske nuncije da govore mađarski sve dotle dok se takav zakon ne usvoji. Dodao je kako ovi događaji ukazuju na to da se takav zakon nužno treba donijeti i to bezodvlačno. Tvrdio je i da Hrvatska ne poštuje želje mađarskih redova i staleža što oslabljuje međusobne veze. Nakon njegova izlaganja predsjedavajući kraljev personal Szerencsi je unatoč željama mnogih zastupnika, ponovio kako se rasprave na latinskom jeziku mogu unositi u dnevnik. „*Ako hrvatski nunciji imaju pravo govoriti latinski, onda imaju pravo zahtijevati i da se njihove diskusije zabilježe u saborski dnevnik, jer se u njega unosi sve što se dogodilo na saboru. Oni koji su vlastni provesti nadzor dnevnika, mogu se pozivati na to da ne poznaju dijački jezik i ne će odgovarati za sadržaj dnevnika.*”⁶⁷ Miksa Hertelendy iz Torontálske županije bio je glavni zagovornik usvajanja zakona o mađarskom jeziku kao jedinom i isključivom jeziku kojim se ima govoriti na saboru. „*I meni su prijatelji dali naputak da radim na pomirbi. Oni žele da hrvatski narod uživa sva prava u nutarnjim stvarima Hrvatske te da glede toga ne bude nikakva prijevora. Hrvati neka ostanu Hrvati! Ali, kada Hrvatska stupa u bilo kakovu službenu vezu s Ugarskom, onda mađarski*

63 Ibid str. 363.

64 Ibid, str. 364.

65 Ibid.

66 Ibid

67 Ibid, str. 365.

narod želi da se poštuje njegov jezik i da se svi jedino njime koriste... Izjavljujem kako nikada više ne želim uzeti u obzir izlagaje hrvatskoga nuncija ukoliko on govori latinski, dok glede vođenja dnevnika pristajem uz stajalište zastupnika iz Biharske županije.⁶⁸ Ádám Várkonyi iz Temeške županije dodao je kako je diaeta vlastna odrediti na kojem će se jeziku odvijati rasprava. Iskazao je suglasnost s nuncijem Hertelendyjem te je podupro njegovu inicijativu glede usvajanja odluke da se na saboru priznaje jedino mađarski jezik kao službeni i uredovni.⁶⁹ Poslije dugotrajnoga vijećanja redovi su potom na ovoj sjeditbi od 20. lipnja 1843., na Hertelendyja prijedlog donijeli zaključak da se „na Zemaljskom saboru ne koristi drugi jezik do li mađarski”.⁷⁰ Poslije toga je predsjedavajući kraljev personal István Szerencsy dodao da je njime prekršeno municipalne pravo Hrvatske da daje naputke poklisarima, pa zato zaključak nije zakonit te ga ne preporučava (1. Zapisnik. str. 44-64.).⁷¹ Protiv ovoga su pak zaključka prosvjedovala obadva hrvatska nuncija u donjemu domu (Klobučarić i Ožegović), u pisanom obliku i to na latinskom jeziku. Zbog toga je prosvjed odbačen, dakle, nije niti razmatran, nego je vraćen podnositeljima da ga sastave na mađarskom jeziku. Dvojica hrvatskih poklisara napustila su potom vijećnicu, te su od Banske konferencije pod predsjedanjem bana grofa Franje Hallera zamolili daljnje naputke o tome kako se trebaju držati. Naputak je glasilo neka ostanu dosljedni dotadašnjim stajalištima. O zaključku donjega doma Požunskoga sabora je Sedlnitzky 22. lipnja podnio izvješće koje je dospjelo pred Državno vijeće (Conf., br. 1843:574.) gdje je Hartig izjavio: „*Der Beschluss der Stimmenmehrheit gegen den Gebrauch der lat. Sprache von Seite der kroat. Deputierten wäre als illegal und inkompetent zu erklären*”. Konferencija je bila mišljenja kako bi bilo dobro da Banska konferencija uloži priziv protiv ove odluke, kako bi se tada moglo postupiti u ovom slučaju. Sada za to nema mogućnosti, jer „*liegt nichts vor*”. Rezolucija od 28. srpnja uputila je palatina neka podnese izvješće o tome što je poduzeto na zaštiti prava hrvatskih nuncija. Banska je konferencija pod predsjedanjem bana Hallera zasjedala 21. lipnja te je zaključila da je narečeni zaključak od 20. lipnja povrijedio hrvatska municipalna prava. Stoga je ban dobio ovlast da se obrati kralju radi zaštite ovih prava. O banovu dopisu od 22. lipnja (Conf. br. 1843:679.) je palatin Josip 30. srpnja iznio svoje mišljenje (palatinova tajna pismohrana Diaet. extraser. br. 1843, 281.) držeći kako su obje strane pogriješile. Naime, Hrvati su tada prvi put u naputku zatražili neka njihovi nunciji na saboru govore latinskim jezikom. Nisu promislili o tome kako je Zak. člankom 3. iz 1836. izvornikom postao mađarski tekst zakona jer je mađarski diplomatski jezik. Pored toga hrvatska municipalna prava vrijede samo u granicama Trojedne Kraljevine, ali ne i izvan njih, mađarski zakoni ih ne mogu derogirati sukladno

68 Ibid., str 365.

69 Ibid, str. 366.

70 *Az 1843–1844. évi országgyűlés rendi naplója*, 1843. június 20-i ülés. Vidi opširnije Gyula Miskolczi: *A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában*, I. köt., Budapest. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat, 1927, str. 297.

71 Zapisnik (Jegyzőkönyv) I. str. 44–64.

Zak. članku 1741:61. Hrvati su imali vremena naučiti mađarski, a osim toga su na ranijim sjeditbama donjega doma njihovi nunciji govorili mađarski te su i svoje pritužbe podnosili na mađarskom jeziku. Dva naroda trebaju nastojati održavati dobre odnose, jer je i Hrvatska dijelom ugarske krune. Situacija je već loša, zato što hrvatski nunciji moraju ili govoriti protivno dobijenom napatku, ili pak trebaju šutjeti. Palatin je preporučio da se izvan snage stave i napatuk hrvatskih nuncija i zaključak ugarskoga sabora.⁷² Nakon što se napatuk hrvatskim nuncijima poništi, neka Hrvati raspravljaju na mađarskom ili latinskom jeziku, a ubuduće neka se na zemaljski sabor šalju nunciji koji govore mađarski. Nadvojvoda Josip je u posebnom pismu zamolio kancelara grofa Antala Mailátha neka pazi da se dalje ne truju međusobni odnosi između dvaju naroda.⁷³ Palatin je na sjednici Doma velikaša održanoj 28. lipnja 1843. glede turopoljskoga pitanja kazao kako se ne želi dublje upuštati u razmatranje ilirskoga pitanja, „*ali se radi o nečemu što pridonosi boljitku*”. Istaknuo je i kako spada među one ljude koji „*drže da u Ugarskoj ne postoji nijedan drugi narod do li Mađari (est Hungarus)*” što su redovi popratili uzvicima odobravanja. („Tako je! Živio!”). Nadvojvoda je kazao da „*u Ugarskoj nema Ilira, nego su svi Mađari*”.⁷⁴

Donji dom Ugarskog parlamenta je na svojoj 36. sjednici 8. kolovoza 1843. raspravljao i o žalbi turopoljskoga grofa. Zapisničar doma Palóczy pročitao je Odgovor Doma velikaša u predmetu žalbe Turopoljaca (*Saborski spisi br. 26.*) u kojemu se iskazuje stajalište kako sabor nije nadležan za odlučivanje o tome, nego neka se pravni lijek uloži po uobičajenom postupku. Gornji dom je „*glede pokreta koji se događaju u Hrvatskoj*“ zaključio da nisu predočene sve činjenice na temelju kojih bi se stvar mogla presuditi, pa se odlučivanja ostavlja za kasnije vrijeme kada budu poznati svi fakti. Bertalan Szemere iz Borsodske županije je zaključio kako je hrvatski sabor odgodio donošenje odluke o važnome pitanju „*ima li turopoljsko plemstvo osobno pravo glasa, ili tek jedan skupni glas*“. Zato smatra da bi Dom velikaša trebao dati odlučniji odgovor. Poslanik Zsedenyi iz Spiške (Szepes) županije je kazao kako ne želi ispitivati tko je u pravu u ovome pitanju, jer obje strane drže kako su njihova stajališta ispravna, pa je stoga upitno smije li se diaetae uplitati u pravo slobodnog izbora Hrvatske. Po njemu bi se uplitanjem u to pitanje dodatno uznemirilo Hrvate i to u stvari koja predstavlja njihovo najvažnije municipalno pravo. Želju za požurivanjem sazivanja Hrvatskog sabora ocijenio je ne samo pogrješnim potezom nego i protupravnim. Zbog toga je preporučio neka Turopolje pravdu potraži u okvirima upravnoga postupka na za to mjerodavnome mjestu. Tada bi, po njemu „*na izborima bila poražena Ilirska stranka koja nosi*

72 Gyula Szekfű: *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez 1790-1848*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1926. str.549-550.

73 Ibid. 144. 1843. október 12. Kir. leirat a magyar nyelvnek az országgyűlési tárgyalásokban való kizárólagos használatát kimondó 1843 jún. 20-iki rendi határozat ellen. Saborski spisi (Nyomt. Irományok) 2, str. 71. uz potpis kralja Ferdinanda, grofa Antala Mailátha i grofa Lászla Szögyénya (str. 550-551.)

74 *Az 1843- 1844. évi országgyűlés kerületi naplója*, II. sv. str. 18-19.

sjeme otcjepljenja, a pobjedu bi odnijela Hrvatsko-vugerska stranka. Usto i se na taj način utišalo i neraspoloženje Hrvata".⁷⁵ Na to je turopoljski grof Josipović istaknuo kako najnovija događanja ukazuju na to da vlada kojoj bi se trebali obratiti nedvojbeno podupire ilirizam. „*Vlada ne dopušta novi izbor nuncija zato što se boji od potiskivanja ilirizma. Dom velikaša pak ne podupire stajalište donjega doma zato što se među velikašima nalazi puno vladinih pristaša. Sadašnje incidentne sjednice su posljedice ovakovoga izbora nuncija koji umjesto da svoje pošiljatelje obavijeste o tome kako bi se moglo ublažiti postojeće napetosti, i sami pridonose potpirivanju strasti. Kada bih ja ili koji drugi Mađar održao takav govor u zagrebačkom Saboru oružnici bi već idućega dana bili tamo (uzvici: Živio!)*“.⁷⁶ Grof Josipović je podnio predstavku koju je potpisalo 460 Zagrepčana i Turopoljaca.

Poklisar Bonis iz županije Szabolcs se u svojoj diskusiji osvrnuo na kolegu iz Spiške županije tvrdeći da su ilirci neprijateljski raspoloženi te bi stoga bilo dobro donijeti rješenje. Njegov kolega Lonyay iz zemplenske županije je također, kritizirao svoga kolegu iz Spiške županije tvrdeći da premda Hrvatska uživa municipalna prava to nikako ne znači da se ništa ne može poduzeti. „*Žalba se i upućuje u Hrvatsku upravo zato što se poštuje njezina autonomija*“⁷⁷ Peštanski zastupnik Szentkiralyi držao je pritužbu vrlo značajnom stoga što on u ilirskom pokretu – premda se poziva na naciju – vidi opasne planove. „*Ne smije se ignorirati stanje u Trojedinici u kojoj se nasuprot ilircima nalaze pristaše unije s Mađarima, a koji nikako nisu u manjini*“⁷⁸ Glede hrvatskih municipalnih prava istaknuo je da bi ih već jednom volio vidjeti predočene, tim prije što Zak. članak 58. iz 1790-91. ne daje Hrvatskoj veća prava od onih koje imaju županije. Za razliku od iliraca pristaše Hrvatsko-vugerske stranke su po njemu iznijeli dokaze da su Turopoljci ranije sudjelovali u izboru protonotara Banskoga stola, kao i da su se slavonske županije požalile da imaju samo jedan skupni glas itd. Iskazao je mišljenje da se zakonom stečeno pravo može oduzeti samo zakonom. Barun Wenckheim iz Bekeske županije zaključio da je vladina politika i nebriga za ovaj slučaj potvrda da se ona raduje razdoru između Hrvata i Mađara, a taj sukob će iskoristiti za potiskivanje mađarske nacije. Predsjedavajući Beóthy iz Biharske županije stao je u zaštitu nuncija iz Spiške županije te je dodao da bi se po njemu ilirski pokret trebao dokinuti. „*Pogledajmo što se događa u Hrvatskoj. Tamo više ne stanuju ni Hrvati, ni Iliri, nego Slavjani, jer je od vlade stigla naredba da se ilirsko ime treba zamijeniti... Malu hrvatsku domovinu mora se tetošiti što vlada uvijek čini, iako ne znam zašto. Čemu se može nadati od Hrvata? Ničemu... Ukoliko se Trojedna Kraljevina želi odvojiti od nas poželimo joj puno sreće. Ja sam već više puta izgovorio kako nikada ne ću kupiti zajednički suživot ako to ide nauštrb moga naroda... No, bez obzira na sve svako popuštanje u ovom slučaju značilo bi kukavičluk, pa stoga glede*

75 Ibid., II. sv. str. 12-13.

76 Ibid. str. 13.

77 Ibid. str. 14.

78 Ibid. str. 14-15.

*ove adrese ne smijemo popustiti.*⁷⁹ Nuncij Zsedenyi je u svome govoru iskazao simpatije prema „mađaronima” te je zažalio što se pitanju ilirizma ranije nije posvetila nužna pozornost.

Na 23. Zemaljskoj sjednici je glede vjerskoga pitanja zaključeno da su Požeška, Virovitička i Srijemska županija sukladno Zak. članku 23. iz 1751. posebno pozvane na diaetaeu te se smatraju sastavnim dijelom Ugarske, dakle se vjerski propisi odnose i na njih (a na Hrvatsku ne).⁸⁰ Vjersko pitanje raspravljano je i na 26. sjednici Zemaljskog sabora održanoj 12. kolovoza 1843. s početkom u 10 sati. Kraljevski personal kao predsjedavajući upoznao je nazočne i s prijedlogom za ukidanje članka 14. Zak. članka 26. iz 1790-91. s ciljem da se i protestantima omogući sloboda vjeroispovijedanja u Hrvatskoj. Personal je napomenuo da je za to potreban i pristanak Hrvatske. Premda se i sam zauzeo za ukidanje narečenoga članka, ipak je upozorio da su Hrvati tek u vrlo malom broju sljedbenici protestantizma, pa ih stoga valja udobrovoljiti da i njima priznaju jednakopravnost. Istaknuo je kako protestanti nisu baš sasvim isključeni iz javnoga života, iako nemaju pravo građanstva i ne mogu steći pravo vlasništva, ali mogu imati stan u cilju obavljanja trgovine. Stoga bi se popuštanje Hrvata u ovome pitanju trebalo ostvariti postupno i pozivajući se na korist koju donosi trgovina. Složio se da članak 1. Zak. članka 120. iz 1775. daje Hrvatima ovlasti u ovoj stvari sukladno njihovim municipalnim pravima, ali i da se zabranom davanja

jednakopravnosti protestantima samo raspiruje mržnja.⁸¹ Bertalan Szemere iz Borsodske županije je pak istaknuo kako skoro ne postoji niti jedno Mađarima životno važno pitanje koje Hrvati ne bi osporavali i napadali ističući svoje municipalno pravo. U svom se ekspozeu usredotočio upravo na hrvatska municipalna prava. *„Želimo osigurati da se Sabor odvija na jednom jeziku, ali Hrvati protiv toga ulažu priziv. Želimo uvesti mađarski kao uredovni jezik u upravu i sudstvo a tome se opet, već pola stoljeća opiru Hrvati. Htjeli bismo javni porez podijeliti na ravnomjerne dijelove, no i tome se protive Hrvati. Srijemska, Požeška i Virovitička županija izvorni su sastavni dijelovi naše domovine, ali nam i to osporavaju Hrvati.*

Nakon ove sjeditbe u Beču su dugo razmatrali događaje u Požunu, a napose usvojeni zaključak. Dopis saborskoga odbora Ugarske kancelarije od 16. kolovoza sastavio je Szögyény, a ispravio Bartal (praes. kanc. 1843:695.). Nakon dostavljenoga palatinova mišljenja (kanc. br. 1843:15.883.) državni sudac György Mailáth iznio je mišljenje kako je kraljev personal umjesto usvajanja zaključka trebao raspustiti sjednicu. Osim toga je preporučio da se u kraljevskom otpisu trebaju zaštititi hrvatska prava, ali ne pretjeranim izrazima kako se ne bi pojačavale tenzije. Po stajalištu kancelarije krive su obje strane: hrvatski napatuk je na dotad neuobičajeni način tražio da hrvatski nunciji govore latinski; diskusije na mađarskom jeziku ničim ne bi ugrožavale hrvatska municipalna prava; nunciji koji ne razumiju mađarski jezik

79 Ibid., str. 16-17.

80 Ibid., str. 44-45.

81 Ibid. II. str. 153-156.

više ne mogu pratiti rad Sabora, jer naime, i kralja pozdravljaju na mađarskom jeziku, a osim toga ne postoji nijedna država koja u javnoj raspravi koristi više jezika; zaključak redova i staleža želi primijeniti prisilu protiv napatka, premda je instrukcija i Mađarima nepovrjediva. Uskraćivanjem napatka bi se od Hrvata oduzeo njihov zakoniti votum, a njime se krši i Zak. članak 61. iz 1625.; i sam kraljevski personal je narečeni zaključak nazvao nezakonitim; kraljevski otpis vraća Hrvatima njihov votum.⁸²

Gornji dom je na sjednici od 21. kolovoza izmijenio prijedlog zakona o mađarskom jeziku, tako što je odredio da Požeška, Virovitička i Srijemska županija dobiju odgodni rok od šest godina i da u tim županijama zakon stupi na snagu tek nakon isteka toga roka, kao i da pri zapošljavanju činovnika u tim županijama uvjet ne bude poznavanje mađarskoga jezika. Zaključeno je da slavonske županije u prepiskama s mađarskim županijama mogu i dalje rabiti latinski jezik, ali neka se izrijekom nigdje ne propiše da je latinski jezik upravni jezik u Hrvatskoj.

Državna konferencija (Conf. br. 1843:822.) je također ocijenila obje strane krivima, kao što je iskazala mišljenje da se zaključak od 20. lipnja treba poništiti, dok se pak instrukcije dane nuncijima ne mogu poništiti, jer bi se time prekršilo pravo slobodnoga davanja napatka. Zbog narečenoga se uz poništavanje zaključka, glede napatka indirektno treba postupiti tako da se otpis posebno pošalje banu grofu Halleru uz iskazivanje izraza žaljenja zbog toga što je jedan napatk proizveo takove posljedice.⁸³ Ovaj je spis poslan u razdoblju od 8. do 15. rujna, a s nadnevkom 20. rujna je nastao Kollowratov i Metternichov votum kojim su dana određena stil-ska poboljšanja: banu se ne treba poslati tekst otpisa, jer će ga ionako dobiti na Saboru; pismo koje se ima njemu uputiti neka bude preoblikovato tako da u njemu stoji kako će kralj obraniti Hrvate od ugarske supremacije, te i on djeluje u tom pravcu.⁸⁴ Ferenc Erb, tajnik kabineta nadvojvode Franje Karla je 24. rujna priopćio Gervayu da je pristanak na otpis dao i nadvojvoda, ali moli da se ovaj predmet ne vezuje uz istraživanje u slučaju zagrebačke restauracije – kako su to željeli Kollowrat i Metternich – pa je stoga Gervaya pozvao k sebi. Rezolucija nije potpisana, nego je predana Czirákyju koji ju je odobrio svojim votumom od 5. listopada. Palatin je o tekstu otpisa pisao 16. rujna kancelaru (Praes. kanc. br. 1843:778.), te je zamolio neka se iz teksta izostavi spominjanje Zak. članka 7. iz 1792. kako redovi ne bi pomislili da kralj ne kani ići dalje od toga te neka „usque dum lege secus constitueretur” umjesto toga rabi izraz „his adhuc comitiis”.⁸⁵ Saborski odbor Ugarske kancelarije je 21. rujna ovaj od Szögyénya formulirani spis proslijedio kralju (Kanc. br. 1843:15.884.) dajući potporu obadvama prijedlozima. Državna konferencija (Conf. br. 1843:911.) prvi nije prihvatila, a uz „his adhuc” su pristali Somssich i kancelar Mailáth: nutarnje uređenje i koordinacija dvaju domova (podjela na dva

82 Gyula Szekfű: *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez 1790-1848.* str. 550.

83 Ibid.

84 Ibid.

85 Ibid.

doma, uporaba mađarskog jezika itd.).⁸⁶ Većina je ipak bila protiv palatinova prijedloga. Po Hartigovu mišljenju palatinov prijedlog bi olakšao posao onim sabornicima koji ne znaju latinski, a vladin interes je upravo suprotan, naime, otežati taj posao kako bi ga obnašali samo obučeni ljudi koji poznaju zakone, Kollowrat i Metternich su pristali uz većinu, tako da rezolucija nije usvojena.

Banska konferencija je 6. listopada 1843. u Požunu opetovano zamolila zaštitu od zaključka Požunskoga sabora, a tu zamolbu je Saborski odbor Ugarske kancelarije podnio 10. listopada (Kanc. br. 1843:15.885.). Po mišljenju Konferencije (Conf. br. 1843:986.) ova molba je stigla baš na vrijeme, jer daje razlog za izdavanje kraljevskoga otpisa što se već dugo oteže. Kraljevska rezolucija je donesena 12. listopada. Njome se utvrđuje da se Saboru ima izdati otpis sukladno rješidbama Konferencije (Conf. br. 822. i 911.). U otpisu se kaže da se hrvatskim nuncijima ima ostaviti na volju neka svoja mišljenja izriču bilo latinskim bilo mađarskim jezikom. No, ugarski su staleži nakon povratka hrvatskih nuncija u Sabor (1. prosinca) onemogućili svoje hrvatske kolege da govore, a usto su ostali dosljedni svojemu zaključku od 20. lipnja.

Preslika otpisa od 12. listopada je poslana banu Halleru, a na Kollowratovu zamolbu i palatinu koji je 25. listopada opetovano uputio podnesak te je u pismu upoznao Metternicha (palatinova tajna pismohrana - Diaet. extraser. 281. pak.) da je u Požunu zajedno s državnim sudcem Mailáthom i kraljevskim personalom Szerencsyjem konstatirao da redovi ne mogu odstupiti od dobijenih naputaka, a adresa ne može dobiti većinu. Budući da on osjeća odgovornost stoga opetovano moli da se napusti pozivanje na Zak. članak 1792:7. te neka se unese njegova nadopuna. U druga dva podneska (Conf. br. 1843:1045. i 1046.) moli ili ove promjene ili da se ne izda otpis, osim kao odgovor u onom slučaju ukoliko pristigne staleški dopis o mađarskom jeziku. Personal je Kancelariji uputio upit kako treba postupiti ukoliko redovi ne prihvate otpis. Kancelar je pak pitao palatina treba li se raspustiti sabor i zatražiti uputa od vlade. Kancelarija je (praes. kanc. br. 1843:852. i 869.) zaključila da bi raspuštanje Sabora izazvalo neugodnu situaciju, umjesto toga neka se otpis razmatra u redovnoj saborskoj raspravi. Konferencija je 28. listopada u nazočnosti Somssicha, Pilgrama, Purkhardta, Czirákyja i Nádasdyja zaključila kako se situacija promijenila. U slučaju neprihvatanja došlo bi do raspuštanja diaetae što bi proizlazeći iz jezičnoga pitanja bilo „eine der grössten Kalamitäten”, jer u državi nitko ne bi pristao uz vladu. Konferencija ne preuzima odgovornost za posljedice. U županijama bi se vodile ogorčene borbe, ustalili bi se loši odnosi s Hrvatima, pa stoga preporuča usvajanje dvaju palatinovih prijedloga. O tome je 30. listopada u nazočnosti Kübecka, Hartiga, Kollowrata i Metternicha te kasnije im pridružene dvojice nadvojvoda zaključeno da je zbog odgađanja ovo pitanje postalo ne samo državni problem, nego i pitanje opstojnosti. Otpis je već poznat, o njemu je s nuncijima prozborio i sam palatin, i on se više ne može promijeniti. Zaključeno je i da je razlog svemu ovome neodlučnost, kukavičluk i propusti kraljevskoga

86 Ibid. str. 550-551.

personala. U međuvremenu je Ugarska konferencija na poseban način promijenila svoje stajalište, zbog čega joj se ne treba ništa predbaciti, ali ju se treba upozoriti zato što je time sada nužno promijenjeni rukopis poslati personalu i pozvati ga neka obrani pravo govora Hrvata. Ova uža konferencija je k sebi pozvala državnoga sudca te ga je upoznala sa situacijom, a on je obećao da će ograničiti sve pretjeranje zahtjeve redova. Državni sudac je držao dobrim rješenjem da se presonalu uputi rukopis, jer je on doista pogriješio kada je izrekao conclusum redova i staleža. Poslije ovoga je 31. listopada izdana rezolucija palatinu i saborskom odboru kancelarije (praes. kanc. br. 1843:870.) te je odlučeno da se redovima ima izdati rezolucija od 12. listopada ukoliko nisu zadovoljni s „*der gesetzliche Weg einer Diaetal-Repräsentation keineswegs beschränkt werden kann*”, ali samo uz pristanak gornjega doma.⁸⁷ Kancelar je u smislu rezolucije pisao palatinu i peronalu. Grof Metternich je 31. listopada (Conf. br. 1843:1371.) priopćio palatinu kako su kraljevi savjetnici jednoglasno pristali uz tekst od 12. listopada te su prije voljni odstupiti nego li se odreći toga teksta. „*Es gibt keinen einfacheren Fall, als der vorliegende, denn es handelt sich in selbem blos von der Aufrechthaltung der Würde der Gesetze ... Von diesem Tatbestande durchdrungen, würde ich es als meine Verantwortlichkeit gegen den Kaiser, den Staat und mein eigenes Gewissen allein schützend vorgezogen haben, den Rest der kurzen Tage, welche mir noch zu leben bleiben, der Ruhe zu widmen, als meinem Pflichtgeföhle eine zu den traurigsten Folgen führende Gewalt anzutun.*”⁸⁸

Ferdinandus ... Dum ex parte jurisdictionum regni Croatiae perlatum nuper ad Nos fuisset: qualiter – quod ex actis etiam praesentium comitiolorum apparet, – per ea, quae circa suffragia in medio tabulae SSum non alio dehinc, quam hung. idiomate promenda, acta fuere, ablegati regnorum adnexorum ad eum collocati exstiterint abnormem situm, ut praesentes licet in regni comitiis, partes tamen missionis suae rite explere, inque diaetalibus ad antelatam tabulam deliberationibus, pro competente ipsis legali activitate, realem et efficacem partem capere, cum gravi jurium suorum laesione nequeant, firmiter credebamus futurum: ut incongrua passus hujus ratione, ex incidenti etiam pendentis attunc de affini materia tractatus, mox perspecta, ab iis, quae eius in nexu respectu praeattactorum ablegatorum evenerunt, sponte ac immediate recedatur. Sed vero quantopere hae nostrae spes in irritum cesserint, tum e serie ulteriorum ad eandem tabulam pertractationum, quum e recentissima iterum nomine praefatarum jurisdictionum, quoad continuo

87 Ibid., str. 551-552.

88 Usp. još i prepisku palatina i kancelara u ovome predmetu (praes. kanc. br. 1843:547., 668., 719., 794., 835., 841. te 888., 898., 919., 949. O prijedlogu nuncija Klauzála od 2. prosinca vidi praes. kanc. br. 952., tajna palatinova korespondencija (Diaet. extraser. 281. paket – kancelarovo pismo). Prepisku između palatina i velikih župana radi davanja boljih naputaka u ovom pitanju vidi Palatinova tajna prepiska (Acta extraser. 281. pak). Velik broj spisa nastalih povodom adrese ugarskih te hrvatskih i slavonskih županija nalazi se u pismohrani Kancelarije te Konferencije (Conf. br. 1844:42.). Usp. sve narečeno s izvatcima iz pismohrane konferencije i detaljnim tekstovima u: Hanns Schlitter: Aus Österreichs Vormarx III. Ungarn, 1920, 9. i 84. 11.

adhuc perdurantem anomalum et illegalem rementionatorum nunciorum in puncto ferendorum per eos suffragiorum situm reddita Nobis supplicatione, praeter omnem expectationem intelleximus. Quemadmodum autem de Nostro in efflorescentiam ac incrementum usus linguae hung. benigno studio, conditi cum r. Nostro annutu legum articuli luculentum praebent testimonium; ita prorsus intime Nobis persuasum tenentes, in persequendo hoc scopo non alio procedi calle cum fructu posse, quam si principiis art. 7:1792 omni tempore presse inhaesum, atque ex salutari huius mente omnis in promovendo usu linguae hung. arbitraria coactio sollicitate vitata fuerit, cuncta, quae ab his deflectunt, quam longissime aliena ab animo Nostro esse, candide profiteamur. Quoniam igitur quaestio de lingua diaetali, ex clara insuper art. 67:1790. mente ferendae legis constituat materiam: haec vero praeoccupari salvo constitutionali rerum pertractandarum ordine non possit; pro ea, quae Nobis incumbit, hunc illibate custodiendi cura Dil nem et Fidtes Vras hisce auctoritate Nostra r. serio hortamur et volumus, ut cardinale id legum patriarum principium, interea, usque dum lege secus constituetur, observandi praevigentis usus sollicitate recolant, atque ablegatis illis, sensa sua latina aut hungarica lingua expromendi usum in salvo relinquere, ac a violenta eius restrictione abstinere, curae sibi habeant.⁸⁹

Otpis je proglašen na 60. sjednici 2. studenoga, a na njega je kao odgovor donji dom dao prijedlog koji je razmatran na zasjedanjima 1. i 5. prosinca (Zapisnik str. 2., 86–111., tekst u Saborskim spisima str. 2., 81. pod naslovom „Domovinski jezik je uvjet opstanka našega naroda”). Svekoliko djelovanje mađarskih sabornika usmjereno je na donošenje zakona o istome. Već su pri iznošenju gravamina redovi zamolili izdavanje kraljevskih otpisa na mađarskom jeziku, kao i da se prepiska i vijećanje između dvaju domova odvija jedino na mađarskom jeziku. Zbog toga je redovima još teže pao otpis kojim se Hrvatima dopušta korištenje latinskoga jezika. Staleži su se složili kako ranije nije bilo rasprave oko jezika koji se ima koristiti u Ugarskom saboru. Ranije je to bio mađarski jezik, pa zatim latinski, ali nijedan zakon nije to izričito propisao. Zaključak iz 1790. dopustio je Hrvatima uporabu latinskoga „dok ne nauče mađarski”, ali ni to nije oblikovano niti u jedan zakon. Zakonski članci 1805:4. i 1840:6. su propisali da se adrese kralju imaju sastavljati na mađarskom i latinskom jeziku, kasnije pak na mađarskome, ali prije donošenja ovoga potonjega zakona je to uvedeno u praksu sukladno kraljevom pristanku. Mađarski je postao i jezik na kojemu su pisani saborski dnevnici i poruke između domova, ali ni to nije uređeno zakonom, nego se ta praksa ustalila temeljem rješidbi i zaključaka redova i staleža. Iz narečenoga su Mađari držali kako se zakon o mađarskom uredovnom jeziku treba donijeti samo u onim pitanjima u kojima je latinski naveden kao službeni jezik. Držali su kako su Hrvati već mogli naučiti mađarski, isticali su da se Zak. članci 1790:67. i 1792:7. ne odnose na ovo pitanje, jer su redovi uvijek imali narečeno pravo budući su svoje vijećanje i sva pitanja glede njega samostalno uređivali. Da tome nije bilo tako onda bi nestala zakonom

89 Gyula Szekfű: *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez 1790-1848.* str. 553.

propisana neovisnost diaetae. Isticali su i da je isključeno da se neki pojedinci izdignu iznad Sabora. Zbog narečenoga su smatrali kraljevski otpis krši neovisni status Ugarske i ustavno pravo naroda da sudjeluje u zakonodavnoj djelatnosti, kao i da se on nalazi u suprotnosti sa opravdanim težnjama naroda za korištenjem svoga nacionalnoga jezika. Nakon što je personal na sjeditbi od 1. prosinca 1843. u smislu kraljevskog otpisa od 12. listopada (Tiskani spisi – Nyomt. Irományok 2, str. 71.) opetovano proglasio nezakonitim saborski zaključak od 20. lipnja te je Hrvatima potvrdio pravo raspravljanja na latinskom jeziku (Zapisnik - Jegyzőkönyv 2., str. 86–90.) dne 1. i 2. prosinca je opetovano vođena žustra polemika u „u prenatrpanoj sabornici”.

Na poticaj palatina nadvojvode Josipa kralj Ferdinand V. izdao je 23. siječnja 1844. novi kraljevski otpis kojim je odredio da se hrvatski nunciji nakon šest godina (dakle, od 1850.) u Požunskom saboru imaju služiti mađarskim jezikom. Ipak, nije potvrdio druge želje ugarskih redova, napose glede uvođenja mađarskoga jezika u sve urede i škole. Sabor je raspušten 13. studenog 1844. prije nego što je završio posao.

U razdoblju od 1845. do 1848. Narodna stranka je uživala svekoliku zaštitu dvora, ponajprije kako bi Hrvati poslužili Beču za pacificiranje Mađara. No, zanimljivo je kako se taj hrvatsko-mađarski sukob nije odvijao u Ugarskoj, nego u Hrvatskoj i to između samih Hrvata: s jedne strane iliraca, a s druge strane tzv. mađaroni. Na restauraciji u Zagrebu održanoj 28. i 29. srpnja 1845. pobijedili su mađaroni, pa je za podžupana izabran Josip Žuvić. Opetovano su izbili sukobi u kojima je više ljudi poginulo. Zagrebačka županija je 5. kolovoza 1845. održala veliku skupštinu pod predsjedanjem podžupana Žuvića na kojoj su pristaše promađarske stranke na Josipovićeve prijedlog usvojili zaključak da se u Hrvatsku vrati stari pravopis i kajkavština, a štokavsko narječje neka se ograniči na područje Osijeka i Požege „budući da zajednički hrvatsko-slavonski jezik ne postoji”. Osim toga su zahtijevali neka se seljačkom plemstvu potvrdi pravo osobnoga prava mjesta i glasa u Hrvatskom saboru. Skupština je izabrala Kolomana Bedekovića i Josipa Briglevića za zastupnike u Hrvatskom saboru te im je dala naputak neka ustraju na održavanju tijesne veze s Ugarskom. Narečena skupština je proglasila zaključke s ranijega sabora prvo na mađarskom, a onda i na latinskom jeziku čime je povrijedila hrvatsko municipalno pavo, jer je za to bio vlastan samo Hrvatski sabor. Sabor u Zagrebu održan je 23. rujna 1845. i na toj sjednici je pročitana kraljev otpis od 14. rujna kako turopoljsko seljačko plemstvo nema osobno pravo mjesta i glasa u saboru, nakon čega su pristaše Hrvatsko-vugerske stranke napustili sabornicu, pa su tako omogućili Narodnoj stranci da provede svoj program. Prije svega uređen je sastav Hrvatskog sabora, kojim je seljačko plemstvo iz njega isključeno, a pravo glasa dobili su grko-istočni episkopi. Osim toga je od kralja zamoljeno da se zagrebačka akademija uzdigne u rang sveučilišta, a zagrebačka biskupija u rang nadbiskupije neovisne od ugarskog crkvenog ustrojstva. Sabor se ponovno sastao 18. listopada 1847. kako bi izabrao nuncije za Požunski sabor i dao im instrukcije. Bio je to zadnji hrvatski staleški sabor. Za nuncije na Požunskom saboru

(*ablegatione regni Croatiae*) opet su izabrani Herman Bužan, savjetnik Banske stolice u gornji dom, te Metel Ožegović, savjetnik Kraljevskoga namjesništva i Josip Bunjik, glavni bilježnik Požeške županije u donji dom. Saborski odbor je 23. listopada 1847. zaključio da se narodni jezik ima uzvisiti na onu čast vrijednost i valjanost koju je do sada uživao latinski jezik. Obnovljen je i zaključak o stvaranju samostalne hrvatske nadbiskupije, o sjedinjenju Dalmacije i Rijeke s Hrvatskom, te je sastavljen naputak za nuncije od kojih je zatraženo da imaju braniti hrvatska *municipalna prava* kao i pripadnost Slavonije i Primorja Hrvatskoj, nadalje se još ističe: „*Saborski nunciji nikako ne će dopustiti uvođenje mađarskoga jezika kao nastavnoga, jer staleži redovi žele da nastavni jezik bude naša narodni*”. No, „*kao dokaz bratske ljubavi prema ugarskoj braći na Požunskom saboru će se nunciji već sada služiti mađarskim jezikom*”.⁹⁰ Sabor je u adresi upućenoj kralju 23. listopada 1847. zamolio da se u Hrvatskoj i Slavoniji zakoni doneseni na državnom saboru i dalje šalju u ovjerenom latinskom prijevodu, da kralj sankcionira zaključke usvojene na Saboru iz 1845. godine, te da imenuje bana, jer je banska stolica ispražnjena 1845. godine.⁹¹ Predloženo je da banom bude imenovan netko iz carske obitelji, po mogućnosti jedan od nadvojvoda (*...in banum regnorum horum cum omnigena legali auctoritate unum a serenissimis Augustae domus regnantis principibus clementer nominare...*).⁹² Budući da je od 1806. na banskoj stolici sjedio stranac, to je želja hrvatskih sabornika bila neka se za bana postavi „Horvat ili Slavonac”, ako ne bi bio imenovan netko iz vladarske kuće.

Požunska diaeta otvorena je 12. studenoga od strane kralja Ferdinanda V. kojni je tom prigodom pogovorio mađarski što je oduševilo Mađare i podgrijalo njihove nade u ostvarivanje samostalne države. Umjesto preminuloga palatina Josipa (u siječnju 1847.) Sabor je jednoglasno izabrao njegova sina nadvojvodu Stjepana za palatina. Dočim je Sabor otvoren, odmah je počela “uobičajena” rasprava o službenom jeziku. Tada se još nije znalo kako će to biti posljednja staleška skupština, nakon koje više ništa ne će biti kao dosad. Hrvatsku su na toj povijesnoj sjednici uz izabrane nuncije zastupali „po starom običaju” i po službenoj dužnosti *protonotar Kraljevstva* Nikola Mikšić, odnosno prelati Juraj Haulik, zagrebački biskup i Gabriel (Gavro) Smičiklas, križevački grkokatolički metropolit, dok sjednici nisu nazočili Mirko Ožegović, senjski i Josip Kuković, đakovačko–srijemski biskup. Od velikih župana nazočni su bili: grof Nikola Sečen (Széchen Miklós), požeški, barun Ljudevit Bedeković, križevački, barun Franjo Kulmer srijemski, Imre Péchy zagrebački, te Josip Šišković, virovitički veliki župani, dok varaždinska županija

90 Ferdo Šišić nav. dj. str. 416.

91 László Heka: *A délszláv népek nemzetiségi mozgalmái a 19. században*. In: *Emlékkönyv Dr. Ruszoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára*. str. 313-314.

92 Ugarska dvorska kancelarija raspravila je taj prijedlog 8. prosinca 1847., te ga je prosljedila Kraljevskoj kancelariji radi donošenja konačne odluke. Državna Konferencija je glede ovoga prijedloga 26. siječnja 1848. odlučila: “*das die Besetzung der Stelle eines Banus von Croazien auf unbestimmte Zeit zu vertagen sei*”, što je kralj Ferdinand V. potvrdio 2. veljače 1848. Vidi. Bečki državni arhiv. Staatskonferenz 103. (1848). Priopćava: Ferdo Šišić nav. dj. str. 39.

nije imala svoga predstavnika, jer je stolica varaždinskog velikog župana bila ispražnjena od 1845. godine. Od magnata su pravo sudjelovanja u radu Sabora imali: grofovi Antun i Aleksandar Erdődy, grofovi Ladislav, Marko i Petar Pejačević, odnosno grofovi Antun, Nikola i Pavao Sečen (Széchen).⁹³ U donjem domu su radu sabora sudjelovali grof Julije Janković, prvi podžupan te Aleksandar Farkaš (Farkas Sándor), glavni bilježnik iz Požeške županije, Ljudevit Salopek, drugi podžupan i Stjepan Delimanić, sudac iz Virovitičke županije, Ivan Dubravay, glavni bilježnik, Alojz Maršo (Marso Alajos), odvjetnik iz Srijemske županije, Antun Daniel Josipović, turopoljski župan, te Martin Komendo prepošt iz Bosansko-đakovačkog kaptola, odnosno kanonik Stjepan Mojzeš iz Zagrebačkog kaptola. Slobodne kraljevske gradove predstavljali su senator Ignac Andrijević iz Zagreba, glavni bilježnik Antun Melinčević iz Varaždina, Aleksandar Fodróczi županijski podbilježnik iz Križevaca, savjetnik Josip Ferenčić iz Koprivnice, savjetnik Jovan Obradović iz Karlovca, odvjetnik Svetozar Kušević iz Požege, odvjetnik Ivan Nepomuk Gregurč iz Senja. Grad i kotar Rijeku predstavljali su senatori Ivan Tosoni i Stjepan (István) Privicer, a grad Bakar Bartol Smajić (Zmajić).⁹⁴ Izočnu gospodu su u gornjem domu predstavljali (bez prava glasa): Károly Csegely (umjesto grofa Janka Draškovića i udovice grofa Ljudevita Sermagea), Zsigmond Csóka (umjesto valpovačkih baruna Gustava i Karla Prandaua), Janko Car (umjesto grofa Tome Keglevića i grofa Ivana Draškovića), Petar Novak (umjesto grofa Rudolfa Bedekovića), odnosno Franjo Verovski (umjesto grofova Ladislava i Pavla Pejačevića).

Saboru su pribivali i ugarski (hrvatski) Srbi, i to karlovački patrijarh Josif Rajačić, te pravoslavni episkopi: Pantelija Živković (aradski), Evgenije Jovanović (karlovački, plaščanski), Platon Atanacković (budimski) i Stefan Kragujević (pakrački). U donjem domu su predstavnici slobodnih kraljevskih gradova srpske nacionalnosti bili: savjetnik Jovan Hadžić iz Novoga Sada i gradski kapetan Stevan Kulundžić, glavni sudac David Konjović iz Sombora te građanin Đorđe Jovanović iz Temešvara.

Radikalizacija političkih odnosa i nacionalizam u Ugarskoj, kao i revolucionarni zanos koji je svojom govorničkom vještinom raspaljivao Lajos Kossuth očitovao se u zahtjevu da Ugarska ima biti jednakopravna Austriji s kojom se nalazi u personalnoj uniji. Kossuth je Ugarsku zamišljao kao demokratsku (a ne više stalešku) državu, s vladom odgovornom saboru narodnih zastupnika, a koja se prostire od Karpata do Jadrana i u njoj živi samo jedan politički narod, dakako mađarski. Kossuth je predložio neka zastupnici Peštanske županije na Ugarskom saboru proglase hrvatske poklisare nezakonitima, jer su izabrani od nezakonitog sabora bez plemića turopoljskih, kao i da se kralju pošalje posebna deputacija s molbom, neka ne potvrdi zaključke Hrvatskog sabora, nego neka sazove drugi

93 Ferdo Šišić tvrdi da se radilo o hrvatskoj obitelji podrijetlom iz okolice Karlovca, te se ona ne smije miješati s mađarskim grofovima iz obitelji Széchenyi. Vidi Ferdo Šišić: *Kako je Josip Jelačić postao banom?* Beograd, 1934, str. 20.

94 Dnevnici i zapisnici mađarskih sabora spominju ga pod imenom Bertalan Zmaics ili Szmaics.

zakoniti sabor, u kojemu će dakle biti i turopoljski plemići. Peštanska je županija prihvatila njegov prijedlog, ali kralj deputaciju nije primio, nego je ukorio Peštansku županiju zato što se miješa u stvari, koje se nje ne tiču.⁹⁵

Stanje u Ugarskoj i Hrvatskoj uoči revolucionarne 1848. bilo je napeto do usijanja. Mađari su se spremali na osamostaljivanje, srbijanski agitatori su u Vojnoj krajini otvoreno zagovarali priključenje Srbiji, a hrvatski narod je bio prepolovljen na dva nepomirljiva tabora: ilirci su i dalje bili za jugoslavenstvo, za otpor Mađarima i potporu Beču, dok su „mađaroni” pristali uz Mađare i uz obranu svojih ustavnih prava, a protiv Austrije i ujedinjenja sa Srbijom. Ljudevit Gaj, koji se 1848. godine zadnji puta pojavio kao glavni protagonist političkih zbivanja u Hrvatskoj, u tome je razdoblju vodio vrlo živu aktivnost šaljući „vrlo zanimljiva izvješća” jednom Austriji, a drugi put Srbiji.⁹⁶ Opetovano se – na prijedloga turopoljskoga komeša Josipovića - pojavila pritužba Zagrebačke županije kojom su hrvatski nunciji optuženi da su izabrani na nezakonit način, uz isključenje plemstva, od nekakve skupštine od šezdeset ljudi. Hrvati su ponovo poricali Mađarima pravo raspravljanja i odlučivanja o ovome pitanju, ali je diaeta ipak prihvatila pritužbu i posebnom odboru pod predsjedanjem Lajosa Kossutha povjerila preispitati „hrvatske smutnje”. Na Kossuthov poziv da se nunciji pojave pred njim oni su to odbili poričući Mađarima pravo da se na diaeti prosuđuje pravovaljanost njihovih mandata. Ugarski sabor je 7. siječnja 1848. počeo raspravu o mađarskom jeziku i narodnosti u kojoj se ističe da se Ugarsko primorje u prometu s ugarskim vlastima može dopisivati samo na mađarskom jeziku, a u domaćim poslovima se uz mađarski jezik može služiti još i talijanskim jezikom. Požeškoj, Virovitičkoj i Srijemskoj županiji je ostavljen rok od šest godina nakon kojega moraju umjesto latinskog jezika koristiti mađarski. Zatraženo je da se ugarski grb i mađarski natpisi koriste u svim javnim ustanovama, u „ugarskim lukama i brodovima”, kao i da se koristi mađarska zastava kako u Ugarskoj, tako i u Hrvatskoj. Unatoč protivljenju hrvatskih poslanika Požunski je sabor prihvatio zakon i odredio je i obvezno učenje mađarskoga jezika u svim hrvatskim školama. Hrvatska je zamolila kralja neka uskrati sankciju narečenom zakonu. U međuvremenu je počela revolucija, pa je Ferdinand V. otpustio kneza Metternicha, proglasio je slobodu tiska i obećao je austrijskim narodima ustav na temelju odgovorne parlamentarne vlade. Ugarski je sabor potom – putem svečanoga izaslanstva pod vodstvom nadvojvode palatina Stjepana - zatražio ukidanje staleštva, sabor sastavljen od narodnih zastupnika, mađarsko domobranstvo, odgovornu i od Austrije neovisnu vladu, ukidanje cenzure, opće plaćanje poreza, ukidanje kmetstva, urbara i crkvene desetine. Kraljevim reskriptom od 17. ožujka 1848. Mađarima je obećana odgovorna vlada, koju je njezin predsjednik grof Lajos Batthyány imenovao 7. travnja. Kralj je 11. travnja sankcionirao zakone donesene u Požunskom saboru. Zakonski članak 5. propisivao je da će se od tada u saboru

95 Rudolf Horvat: *Najnovije doba hrvatske povijesti*, Zagreb, 1906. str. 89.

96 Hans Schitter: *Aus Österreichs Vormärz III, Ungarn*, Zürich-Leipzig-Wien 1920, bilj. 272, str. 157-158. Autor spominje kako je Ljudevit Gaj predao kancelaru Metternichu, izvješća o političkim prilikama u Srbiji, koju je s njegovim odobrenjem posjetio 1846. i 1847. godine.

koji se ima sazivati svake treće godine u Pešti Hrvatsku zastupati 18, Virovitičku županiju 4, Srijemsku 3, a Požešku sa slobodnim kraljevskim gradom Požegom 2 zastupnika, usto Hrvatsku krajinu 8, a Slavonsku krajinu 3 zastupnika. Zakonski članak o mađarskom jeziku i narodnosti nije dobio sanciju, tek je člankom 21. propisano da se „pridružene strane” mogu uz ugarske boje i grb služiti i svojim bojama i grbom. Kralj je zadnji ugarski staleški sabor zaključio 11. travnja kratkim govorom na mađarskom jeziku. Poslije toga su se hrvatski nunciji razočarani vratili kući, ocijenjujući . događaje na državnom saboru i tamo donesene zakone kao tešku povredu svojih prava.

U međuvremenu je Josip Jelačić imenovan banom, te je okružnicom od 19. travnja odredio da hrvatske županije ne primaju više naloge od ugarskih vlasti. Tom je okružnicom Hrvatska prekinula sedamstoljetne veze s Ugarskom. Nakon što je karlovački (srpski) patrijarh Josif Rajačić u Zagrebu ustoličio bana, nunciji su po povratku u Zagreb podnijeli pisano izvješće u kojemu su istaknuli kako na Saboru nije donesena niti jedna odluka koja ne bi povrijedila hrvatski narod, njegova prava i teritorijalnu cjelovitost. Zaključili su kako se domovina nalazi u velikoj opasnosti.⁹⁷ Hrvatski je sabor primio na znanje izvješće svojih nuncija s Požunskoga sabora, ali nije proglasio zakone Ugarskoga sabora.

Dokora su Hrvati i Mađari prvi puta oružano sukobili tijekom svoje osamstoljetne povijesti. Hrvatsko-ugarska državna zajednica u iduća dva desetljeća de facto nije postojala (de iure ju je sveudilj povezivala osoba kralja i kruna kao simbol ustavnosti), te je obnovljena Hrvatsko-ugarskom nagodbom iz 1868. godine.

4. ZAKLJUČAK

Uvođenje mađarskoga kao uredovnoga jezika u Ugarskoj umjesto „mrtvoga” latinskoga te nametnutoga njemačkoga jezika pokrenuto na državnome saboru 1790. godine, kada su se tome oduprli hrvatski nunciji. Oni su se desetljećima najoštrije suprotstavljali mađarskim nastojanjima, a kako kralj uglavnom nije sancionirao zakonske članke Požunskoga sabora za koje nisu glasovali hrvatski nunciji, to su se hrvatsko-ugarski odnosi početkom 1840-ih godina zaoštrili do usijanja. Budući da ugarski redovi i staleži nisu mogli ostvariti svoje nakane ukoliko njihove zakonske članke nije sankcionirao kralj, to je jačalo njihovo nezadovoljstvo prema bečkome dvoru koji je, naime, desetljećima odbijao udovoljiti željama Mađara zastupajući gledište da skoro polovina pučanstva Ugarske i Hrvatske (osim Hrvata još i Slovaci, Rumunji, Srbi i Nijemci) ne poznaje mađarski jezik, pa bi njegovo uvođenje u javni život otežavalo uredovanje u zemlji.

Pitanje uvođenja mađarskoga jezika doveo je do javnopavnoga prijepora s Ugarskom, ali i do podjele unutar hrvatskoga naroda na dvije suprotstavljene stranke: na narodnjake (bivše ilirce) koji su se zauzimali za povezivanje Hrvata i južnih Slavena, te tzv. unionista ili mađarona koji su bili za održavanje unije s

97 Ferdo Šišić n. dj. str. 21.

Ugarskom. Glede pitanja uvođenja mađarskoga jezika (ali i davanja jednakopravnosti protestantima u Hrvatskoj, te glede statusa Rijeke, Slavonije i Međimurja) su odnosi između dvaju naroda zaoštreni su do krajnjih granica na državnom saboru 1843-44. godine. Tada su Mađari već duboko zakoračili prema građanskome društvu, a Hrvati su braneći svoja municipalna prava sveudilj nastojali očuvati i feudalizam pojačavajući time nesuglasice s „bratskim narodom“ i postajući branom brojnim reformama. Napose je znakovita bila VI. zemaljska sjednica redova i staleža održana 20. lipnja 1843. na kojoj hrvatskom nunciju Metelu Ožegoviću mađarski zastupnici svojom galamom dugo nisu dopustili prozboriti jer je govorio na latinskom (kako je stajalo u njegovu naputku dobijenom od Hrvatskog sabora), a ne mađarskom jeziku, te su se nakon njegova ipak održanoga govora nunciji sveudilj javljali za riječ prosvjedujući zbog njegova čina. Poslije dugotrajnoga vijećanja redovi su potom na ovoj sjeditbi od 20. lipnja 1843. donijeli zaključak da se „na Zemaljskom saboru ne koristi drugi jezik do li mađarski“, ali ih je predsjedavajući kraljev personal István Szerencsy upozorio da je njime prekršeno municipalne pravo Hrvatske da daje naputke poklisarima, pa zato zaključak nije zakonit te ga ne preporučava.

Hrvatski sabor se ponovno sastao 18. listopada 1847. kako bi izabrao nuncije za Požunski sabor i dao im instrukcije. Bio je to zadnji staleški sabor na kojemu je saborski odbor 23. listopada 1847. zaključio da se narodni jezik ima uzvisiti na onu čast i valjanost koju je do tada uživao latinski jezik. Nunciji su pak dobili naputak da brane hrvatska *municipalna prava* i da: „*nikako ne dopuste uvođenje mađarskoga jezika kao nastavnoga, jer staleži i redovi žele da nastavni jezik bude naša narodni*“. No, „*kao dokaz bratske ljubavi prema ugarskoj braći*“ na Požunskom saboru su se nunciji imali služiti mađarskim jezikom.

Požunska diaeta otvorena je 12. studenoga od strane kralja Ferdinanda V. kojni je tom prigodom progovorio mađarski što je oduševilo Mađare i podgrijalo njihove nade u ostvarivanje samostalne države, ali je njihova borba za slobodu 1848/49. završena porazom. Tada su se Hrvati i Mađari tijekom svoje osamstoljetne povijesti prvi puta oružano sukobili. Hrvatsko-ugarska državna zajednica u iduća dva desetljeća de facto nije postojala (de iure ju je sveudilj povezivala osoba kralja i kruna kao simbol ustavnosti), te je obnovljena Hrvatsko-ugarskom nagodbom iz 1868. godine.

Summary

INTRODUCTION OF THE HUNGARIAN LANGUAGE IN OFFICIAL USE IN HUNGARY AND THE ROLE OF THE CROATIAN NUNCIO IN POŽUN (BRATISLAVA) PARLIAMENT IN THE YEAR OF 1843/44.

Until the collapse of the Austro-Hungarian Empire in 1918 two themes dominated in the Hungarian political life: nationality question and the so called Austrian question. The Croats had an important role and impact on both issues, particularly to the introduction of the Hungarian language as official in Hungary.

In time of national awakening in Hungary, and in response to the violent introduction of German language and germanisation in social and political life, the strive for the introduction of the Hungarian language in public use appeared instead of the „dead” Latin and imposed German language.

The question of the introduction of the Hungarian language as the official was initiated at the State Parliament in 1790, when it was resisted by the Croatian nuncios. The Hungarian orders and estates could not achieve their intentions if their legal papers were not sanctioned by the King himself, it made their dissatisfaction towards the Viennese court even stronger and which in fact, for decades refused to comply with the wishes of the Hungarians representing the view that almost half of the population of Hungary and Croatia (Slovaks, Romanians, Serbs and Germans) did not know the Hungarian language, so that its introduction into public life would be too difficult for managing the country. The Croats opposed for decades to the Hungarian desires and wishes and the Croatian-Hungarian relations in early 1840s sharpened to a boiling point. Specifically, the King did not use sanctions for legal articles of Požun Parliament that were not voted by the Croatian nuncios, since Croatia was an affiliated party from 1102. (*partes subjectae, partes adnexae*) or fraternal realm (*socio regna*) of the Hungarian kingdom.

In this thesis, on the basis of parliamentary documents and archival materials we study the role of the Croatian nuncio in the historic Požun (Bratislava) Parliament of 1843-44. when the linguistic and general public law debate reached a climax and caused disputes that were significantly influenced by the events in the year of 1848-49.

Keywords: *Požun (Bratislava) Parliament, the Hungarian official language, Croatian nuncios national awakening, Parliamentary Diary 1843/44, Metellus Ožegović, legal articles.*

Zusammenfassung

DIE EINFÜHRUNG VON UNGARISCH ALS OFFIZIELLER SPRACHE IN UNGARN UND DIE ROLLE VON KROATISCHEN NUNZIEN IM PRESSBURGER PARLAMENT IN 1843/1844

Bis zur Auflösung der österreichisch-ungarischen Monarchie dominierten zwei Themen im politischen Leben Ungarns: die Nationalitätsfrage und die sog. österreichische Frage. Die Kroaten übten eine große Rolle in beiden Fragen, insbesondere bezüglich der Einführung von Ungarisch als offizieller Sprache in Ungarn.

Zur Zeit der nationalen Erweckung in Ungarn ist als Reaktion zur aufgezwungenen Einführung von deutscher Sprache und zur allgemeinen Germanisierung des gesellschaftlichen und politischen Lebens die Tendenz zur Einführung von Ungarisch in den öffentlichen Sprachgebrauch anstatt des „toten“ Lateins und der aufgezwungenen deutschen Sprache erschienen.

Die Frage der Einführung von Ungarisch als offizieller Sprache hat sich im staatlichen Parlament im Jahr 1790 gestellt, als sich die kroatischen Nunzien der Frage widersetzen. Da die ungarischen Ränge und Schichten ihre Absichten nicht verwirklichen konnten, falls ihre Gesetzesartikel vom König nicht sanktioniert worden waren, stärkte das die Unzufriedenheit gegenüber dem Wiener Hof, welcher seit Jahrzehnten die Wünsche der Ungarn nicht zufrieden stellen wollte, dabei die Meinung vertretend, dass fast die Hälfte der Bevölkerung Ungarns und Kroatiens (außer auf Kroaten bezog sich das noch auf Slovaken, Rumänen, Serben und Deutschen) die ungarische Sprache nicht kennt, weshalb die Einführung von Ungarisch in das öffentliche Leben das Vorgehen im Land erschwert hätte. Seit Jahrzehnten haben sich die Kroaten dem Wunsch der Ungarn widersetzt; demzufolge verschärfen sich die kroatisch-ungarischen Beziehungen anfangs 1840er. Der König hatte die Gesetzesartikel des Parlaments in Preßburg, für welche die kroatischen Nunzien nicht stimmten, nicht sanktioniert, da Kroatien seit 1102 *partes adnexae* bzw. *socia regna* des ungarischen Königreichs war.

In dieser Arbeit beschäftigt man sich mit der Erforschung der Rolle von kroatischen Nunzien im historischen Parlament in Preßburg 1843-1843, als die sprachlichen und öffentlichen Diskussionen den Höhepunkt erreichten und Streitigkeiten verursachten, welche die Ereignisse 1848-49 stark beeinflusst haben.

Schlüsselwörter: *Preßburger Parlament, Ungarisch als offizielle Sprache, kroatische Nunzien, nationale Erweckung, Tagebuch des Parlaments 1843/44, Metel Ožegović, Gesetzesartikel.*

Riassunto

**L'INTRODUZIONE DELLA LINGUA UNGHERESE
NELL'UTILIZZO UFFICIALE IN UNGHERIA ED IL RUOLO DEI
NUNZI CROATI NEL PARLAMENTO DI POŽUN (BRATISLAVA)
NEGLI ANNI 1843/44.**

Fino allo sgretolamento della monarchia austro-ungarica nel 1918 sulla scena politica dell'Ungheria dominavano due temi: la questione della nazionalità e la c.d. questione austriaca. I croati avevano un ruolo importante ed influente in entrambe le questioni: in particolare modo circa l'introduzione dell'ungherese quale lingua ufficiale in Ungheria.

Ai tempi del risveglio nazionale in Ungheria in reazione all'introduzione coatta della lingua tedesca ed alla generale germanizzazione della vita sociale e politica sorse la tendenza volta all'introduzione della lingua ungherese nell'utilizzo pubblico in luogo della lingua latina „morta” o dell'imposta lingua tedesca.

La questione dell'introduzione dell'ungherese quale lingua ufficiale venne sollevata nel Parlamento statale nel 1790 quando a ciò si opposero i nunzi croati. Le classi e caste ungheresi non potevano realizzare i propri intenti se i loro articoli di legge non erano approvati dal re; il che accresceva la loro insoddisfazione nei confronti della corte viennese, la quale da decenni rifiutava di esaudire i desideri degli Ungheresi, asserendo che quasi la metà della popolazione dell'Ungheria e della Croazia (oltre ai croati, anche gli slovacchi, rumeni, serbi e tedeschi) non conoscessero la lingua ungherese, cosicché la sua introduzione nella vita pubblica avrebbe reso più complesso governare nel paese. Ai desideri degli ungheresi per decenni furono accessamente contrari i croati, sicché i rapporti croato-ungheresi agli inizi degli anni quaranta del diciannovesimo secolo si compromisero seriamente. Precisamente, il re non era solito approvare gli articoli di legge del Parlamento di Požun (Bratislava) per i quali non avessero votato i nunzi croati, poiché la Croazia dal 1102 era considerata *partes subjectae, partes adnexae*, ovvero *socia regna* della monarchia ungherese.

Nel presente lavoro sulla base degli atti parlamentari e dei materiali d'archivio ci occupiamo d'indagare sul ruolo ricoperto dai nunzi croati nel Parlamento di Požun degli anni 1843-44 quando le discussioni sulla lingua ed in generale raggiunsero il loro culmine e cagionarono gli eventi che seguirono negli anni 1848-49.

Parole chiave: *Parlamento di Požun (Bratislava), lingua ufficiale ungherese, nunzi croati, risveglio nazionale, diari parlamentari 1843/44, Metel Ožegović, articoli di legge.*